

OOSTVLAAMSCHE ZANTEN

MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND DER OOSTVLAAMSCHE
FOLKLORISTEN

Maatschappij zonder winstbejag

Secretariaat van den Bond :
L. VERLODT, Zalmstraat, 69, Gent

Penningmeester :
CL. TREFOIS, Steenhouwerstraat, 36,
Ledeberg-Gent Postcheckr. 111.318

Redactie van Oostvl. Zanten :

F. VAN ES,
Groendreef, 114, Lokeren
Cl. V. TREFOIS & J. BOES

WILGEFORTIANA

Een bibliographisch overzicht

door Prof. J. GESSLER,

lid der nationale Commissie voor Folklore.

AMICO
d.i. duidelijk
EN KLAAR.

J. G.

Des Guten nie zu viel... En zoo gebeurt het dikwijls, dat het verschijnen van een standaardwerk, waardoor de algemeene aandacht op het behandelde onderwerp gevestigd wordt, weer tot andere publicaties, buiten de recensies, aanleiding gaf, aanvullingen of verbeteringen op het hoofdwerk, want geen menschenwerk, hoe hoogstaand ook, is volmaakt, en niemand kan er op roemen, zijn onderwerp volledig te hebben behandeld.

Zoo ging het ook met het ophefmakend prachtwerk, door Schnürer en Ritz aan de legende en de vereering van de H. Wilgefortis of Ontcommer, « de maagd met den Baard », gewijd, alsook met de verhandeling, door schrijver dezes, hoofdzakelijk van Vlaamsch standpunt uit, naar aanleiding en ter aanvulling van het Deutsche standaardwerk geschreven. Het onderwerp is nog niet uitgeput, zooals blijkt uit 'n onlangs verschenen, uiterst verdienstelijke studie, terwijl rechts en links meer dan een wetenswaardigheid desaangaande werd opgeteekend, zelfs daar, waar men het niet zou vermoeden. Hiervan

moge nu reeds 'n typisch voorbeeld volgen, ter inleiding en rechtvaardiging van dit bibliographisch overzicht.

Voor 'n drietal jaren verschenen in druk **De Hofboeken van 's Gravenhage 1458-1561, bewerkt in opdracht van de Vereniging « Die Haghe »**, door N. J. P a b o n ('s Gravenhage, 1937). Deze verdienstelijke uitgave werd gerecenseerd, in het **Tijdschrift voor Geschiedenis**, door D. T h. E n k l a a r, die voor het hier behandelde onderwerp en de verschenen studies, ook uit persoonlijke vriendschap, 'n warme en helderziende belangstelling koestert. Zoo komt in zijn recensie volgend alinea voor, hier letterlijk overgenomen :

« Maar tegenover deze vlekjes, die details raken, staan in de inleiding aardige opmerkingen over Haagsche familiegeschiedenis en plaatsbeschrijving. Van bijzonder belang is, dat tweemaal, in 1469 en 1488, een broederschap van S i n t e O n t c o m m e r vermeld wordt. Dat feit is zoowel S c h n ü r e r en R i t z als G e s s l e r onbekend gebleven en vergroot het verbreidingsgebied van de devotie voor de pseudo-heilige opnieuw » (bl. 333).

Dezelfde historicus, te Breda gevestigd, leverde nog 'n beknopte maar belangrijke inlichting over dat verbreidingsgebied in zijn zaakrijke recensie over mijn Wilgefortis-studies in het **Tijdschrift voor Geschiedenis**, LIV (1939), bl. 81-83, waar hij volgenden tekst uit 1573 publiceert : « die huysinge ende erffnisse, genaemt S i n t O n t c o m m e r... gestaen ende gelegen tot Breda bynnen ende omtrent de Tolbrugge opten hoeck van de strate op dwater aldaer neven deselve strate opte Westzijde » (Gemeente-archief te Breda, Schepenbank, Reg. 477, fol. 202).

Dat we deze bijzonderheden niet kenden, zal wel niemand verwonderen, en er, zonder Enklaar's recensies, nooit iets van zouden afweten, wordt hier volmondig bekend. Vast staat dan ook, dat het moeilijk zal vallen, voor wie zich later op de « Wilgefortisforschung », een onuitputtelijk thema, wil toelagen, er de volledige bibliographie van bijeen te brengen, zonder dat hem 't een of 't ander artikeltje zou ontsnappen. Daarom schijnt het wenschelijk, dat zoo'n bibliographie vooraf werd opgesteld, door iemand die er op de hoogte van is. Prof. G. Schnürer ware voorzeker de aangewezen persoon daartoe : twaalf Kümmeris-studies vloeiden uit zijn vruchtbare pen tuschen 1901 en 1927, als voorbereiding tot zijn standaardwerk,

hierachter als uitgangspunt vermeld⁽¹⁾. Maar de tachtigjarige geleerde heeft sedert enkele jaren de pen neergelegd, in een welverdiend « otium cum dignitate », en aan mij de voortzetting der « Wilgefortisforschung » toevertrouwd, zooals hij het eigenhandig schreef aan ons beider vriend, Prof. F. L. Ganshof. Om moeitevolle opzoekingen aan anderen te besparen, heb ik dan hier de bibliographie der moderne « Wilgefortisforschung » chronologisch opgesteld, in de dubbele hoop, latere zoekers behulpzaam te zijn, en navolgers te vinden, welke voor andere veelbesproken folkloristische onderwerpen dit voorbeeld zullen volgen, net zooals op het gebied der klassieke philologie in Bursian's *Jahrbücher* systematisch en « vorbildlich » gedaan wordt tot groot nut en gemak van hen, die een verkenningstocht op dit onmetelijk terrein ondernemen, alvorens er zelf een hoekje van te bebouwen.

Uitgangspunt en centrum van alle « Wilgefortisforschung » blijft nog steeds het hoofdwerk van Schnürer en Ritz, in 1934 verschenen. In de hier volgende bibliographische lijst, chronologisch opgesteld, met 'n enkele uitzondering (cf. n° 9 en 18), wordt uit de literatuur vóór 1934 slechts vermeld, wat door voornoemde schrijvers niet werd benuttigd. Hoofdzaak was echter, zooveel als doenlijk alles op te teekenen, wat daarna is verschenen.

*
**

CHRONOLOGISCH OVERZICHT DER MODERNE WILGEFORTISLITERATUUR.

1. X, *La vie de sainte Wilgeforte, vierge et martyre, d'après les plus anciennes traditions*. Boulogne s/m., 1870.
2. W. F. N. VAN ROOTSELAER, *De Heilige Ontkommer of Wilgefortis*, in *De Katholiek*, N. R. III (1887), bl. 422-432.
Weerlegging van de fantastische verklaring, door KERN verzonnen, en in de baanbrekende monographie van baron SLOET (1884) opgenomen. Zie hierover mijn verhandeling (n° 31), bl. 24-25.
3. J. HABETS, *De heilige Vilgefortis oft Ontkommernis*, in *De Maasgouw*, XI (1889), bl. 182.
4. J. FOURRIER, *Grand pèlerinage en l'honneur de sainte Wilgeforte*. Daubeuf-Serville, 1895.

(1) Cf. de bibliographie van Prof. G. Schnürer of « Verzeichnis der wissenschaftlichen Veröffentlichungen » in het *Festschrift Gustav Schnürer*, bl. 278-283, Paderborn, 1930.

5. CH. DE LINAS, **Les Crucifiés androgynes**. Montauban, 1866.

Uit : *Moniteur de l'Archéologie*, 1e reeks, 1866, bl. 28-29 en 68 vlg.

6. PALANT (chanoine), **Notice sur sainte Wilgeforte**. Soissons, 1904.

Door een medewerker van het *Intermédiaire* (zie hierachter, n^r 7) vermeld.

7. **Femme à barbe crucifiée**, in *L'Intermédiaire des Chercheurs et des Curieux*, LV-LVIII (1907-1908), *passim*.

Bijzonderheden, door talrijke medewerkers ingezonden, over Wilgefortisbeelden en -vereering te Praag, Beauvais, Vittefleury, Wissant, Fauville (Fransche kletspraatjes met enkele wetenswaardigheden); ook te Montpinçon, canton de Saint-Pierre-sur-Dives (Calvados) en te Mazères, in de Pyreneeën (LV, kol. 996). Deze laatste plaatsnaam als Wilgefortis-vereeringscentrum staat elders niet vermeld, maar hierop schrijft P. Dubié : « Habitant dans la région pyrénéenne, j'avais été fort étonné d'entendre dire par C. de la Benotte que l'église de Mazères, dans les Hautes-Pyrénées, posséderait une statue et les reliques de sainte Wilgeforte, « enfermées dans une châsse de vieux marbre ».

M. l'abbé Duloup, qui a été curé de cette église pendant dix-huit ans, m'apprend qu'il n'a jamais vu de vieux marbre contenant des reliques. Il n'a jamais vu, non plus, « son effigie velue et couronnée », ni entendu prononcer le nom de cette sainte (LVI, kol. 196).

Voor volledige inlichting raadplege men, onder letter F (« femme à barbe crucifiée ») de *Tables générales* van dit veelzijdig tijdschrift : I (1864-1896); II (1897-1920); III (1921-1933). Kon. Bibl. Brussel : II, 25747, in -8°.

8. E. MAUPAS, **Sainte Wilgeforte, vierge et martyre**. Rouen, 1919.

Breedvoerig ontleed in mijn verhandeling, vooral in de Fransche uitgave (n^r 35), bl. 31-37.

9. H. LEVELT, **Sancta Wilgefortis of Sinte Ontkommer, maagd en martelares**, in *Sinte Geertruytsbronne, driemaandelijksch tijdschrift voor geschiedenis en folklore*, IV (1927), bl. 73-85. — Heruitgegeven in 's mans *Verzamelde Overdrukken uit sinte Geertruytsbronne*, I. Bergen op Zoom, 1929. Een bijvoegsel, waarin het gedicht van J. B. Sautel vermeld wordt, verscheen *ibidem*, XII (1935), bl. 163-164.
10. M. H. A. VAN DER VALK, **Een raadselachtig standbeeld**, in *Op den Uitkijk*, VII (1930), bl. 215-219.

Bijzonderheden over een Boheemsch Kümmerisbeeld. Cf. SCHNURER en RITZ, op. laud., blz. 52 en 306.

11. A. WELTERS, **De H. Wilgefortis in de kerk van Horst**, in *De Nedermaas*, IX (1931), bl. 66-69 (Cf. n^r 18).

12. A. WREDE, « Kümmernis », in H. Bächtold-Stäubli, **Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens**, V, kol. 807-810. Berlijn, 1932-33.

Is nog, zoals Levelt (n^r 9), de onaannemelijke meening toegedaan, dat achter onze legendarische Baardheilige een historische realiteit schuilt. Tegenover dit vervallen en veroordeeld evemerisme wordt de al even verouderde mythologische exegese vertegenwoordigd door Kern, Bernoulli, Fries en Bornhausen (Cf. n^r 36). Met den ervaren recensent der Bollandisten, zeggen we van nu af en voorgoed vaarwel aan « les explications fantaisistes de l'école mythologique et les positions intenable de l'école conservatrice ». B. DE GAIFFIER, S. J., in de *Analecta Bollandiana*, LII (1934), bl. 451-455. — Terecht verklaarde daarna nog een ander recensent: « Dat deze baardheilige nooit bestaan heeft, maar op louter fantasie berust, wordt nu algemeen aangenomen », L. SIMOENS, in *Streven*, V (1938), bl. 352.

13. K. HÖLKER, **Das Kümmernisbild zu Telgte**, uit *Deutsche Volksheilige und ihre Erforschung*, in *Mitteilungen des Deutschen Instituts für Volkskunde*. Dusseldorf, 1933.

14. G. SCHNÜRER und J. M. Ritz, **Sankt Kümmernis und Volto Santo**. Dusseldorf, 1934 (*Forschungen zur Volkskunde*, XIII-XV).

Enkele recensies, hier te lande: FL. PRIMS, in *Bijdragen tot de Geschiedenis*, XXV (1934), bl. 244 (neemt ten onrechte als vaststaand aan, dat « de legende niet ouder is dan het begin der XVe eeuw ». Cf. infra). — J. GESSLER, in *Revue belge de philologie et d'histoire*, XIV (1935), bl. 505-510. — M. DE MEYER, in *Studia Catholica*, XII (1936), bl. 85. — B. DE GAIFFIER, S. J., in *Analecta Bollandiana*, LII (1934), bl. 451-455. Elders (Cf. n^r 36) heb ik reeds aangetoond, hoe in Nederland een verschrijving 'n hoogstaanden historicus en gewetensvollen recensent er toe bracht « met de schrijvers als het ware de geboorte van deze legende, in het begin der veertiende eeuw te Steenberg te zien betrapten ». D. TH. ENKLAAR, in *Tijdschrift voor de Geschiedenis*, L (1935), bl. 203. Dat « veertiende » stemt beter overeen met de werkelijkheid, dan met de Steenbergsche theorie van bedoelde schrijvers.

De overrijke bibliographie van Schnürer en Ritz (cf. het door hen opgegeven « Wichtiges Schrifttum », bl. 315-324 van hun standaardwerk), werd hier chronologisch aangevuld, in nauw verband met het behandelde onderwerp. Als studies van meer algemeen aard moge hier nog, ter aanvulling, vermeld worden: de bijdrage van M. OTT, in *The Catholic Encyclopedia*, XV (1912), kol. 622-23, Londen; het artikel van L. MIROT, *La fondation de la chapelle du Volto Santo en l'église du Saint-Sépulcre à Paris*, in het *Bolletino storico Lucchese*, VI (1934), bl. 3-28, te voegen bij een vorig artikel van denzelfden schrijver over *La colonie lucquoise à Paris*, in het « Wichtiges Schrifttum » opgenomen; eindelijk de belangrijke studie van A. DE WAAL, *Das Kleid des Herrn auf den frühchristlichen Denkmälern*, Freiburg i. Br., z. j.

15. K. G. FELLERER, **Sinte Kummernis, de patrones der muzikanten** (uit het Duitsch door J. T.) in *Musica Sacra*, XLI (1934), bl. 246-247; **Ste Kummernis, Une Sainte des ménétriers**, in de Fransche uitgave van *Musica Sacra*, XLII (1935), bl. 87-88.

Totaal onbeduidend : was geen dubbele vertaling, eigenlijk zelfs geen vermelding waard.

16. J. LECHNER, **Das Kloster St. Walburg und die Frühgeschichte der St. Kummernisverehrung in Süddeutschland**, in het gedenkalbum *Zum 900 jährigen Jubileum der Abtei St. Walburg in Eichstätt*. Paderborn, 1935.

17. J. GESSLER, **Une version inédite de la légende de sainte Wilgeforte ou Ontcommer**, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, XXXI (1935), bl. 93-99.

Tot dan toe onbekende Vlaamsche versie der legende, volgens een Brusselsch handschrift (Kon. Bibl. 21.875) uit de laatste jaren der XVe eeuw voor het eerst gepubliceerd : « zooniet de oudste, misschien wel de belangrijkste tot heden bekend ». J. PIETERS, art. cit. (cf. n^r 31), bl. 21.

18. J. F. M. STERCK, **De Maagd met den Baard**, in *De Maasbode*, 20 Oct. 1935, met 'n vervolg in het « Ochtendblad » van 17 Nov. 1935.

Naar aanleiding van een tentoonstelling van religieuze kunst, te Amsterdam ingericht, en waarop het Wilgefortisbeeld van Horst te zien was. Schr. besluit met te wijzen op het verband tusschen Wilgefortislegende en Volto Santo, waarmee hij tot in de XIIIe eeuw opklimt : 'n onjuiste bewering, ten onrechte door hem aan Schnürer en Ritz toegeschreven.

Later verscheen nog, in hetzelfde dagblad, een artikel van J. MANDERS, **Nog eens de Heilige met den Baard. Wat Joris-Karl Huysmans over haar schrijft** (8 Dec. 1935) en, naar aanleiding van 't verschijnen mijner studie in boekvorm, een waardeerend artikel van J. F. M. STERCK, **Nieuwe studie over Ste Ontcommer. De Baardheilige als een van Vlaanderens beschermheiligen** (1 Aug. 1937).

19. G. C. A. JUTEN, **De H. Ontcommer, een verkeerd begrepen afbeelding van Christus aan het kruis**, in *Het Gildeboek*, XIX (1936), bl. 112-113.

Enkele algemeenheden, met verwijzing naar Sloet en naar Schnürer, en vermelding van het beeld van Horst, te Amsterdam tentoongesteld. De eenige illustratie, zonder verklaring, stelt het beeld van Beauvais voor en moet dus den oningewijden lezer onvermijdelijk op een dwaalspoor brengen.

20. G. SCHREIBER, **Zur Kummernisdarstellung**, in *Volk und*

Volkstum. Jahrbuch für Volkskunde, I (1936), bl. 300-301. München.

Beschrijving van het beeld van Horst (cf. n^{rs} 11 en 18), netjes gereproduceerd in het iconographisch aanhangsel van dit prachtig jaarboek (Tafel XII, Abb. 24); daarna « einige Hinweise auf die Literatur der jüngsten Zeit », hier niet overgenomen; enkele bibliographische gegevens ook in Jahrbuch III (1938), bl. 345, n.

21. J. M. RITZ, St.-Kümmernisforschung, in hetzelfde Jahrbuch, bl. 301.

Verheugt zich over het onthaal, dat hun werk overal te beurt viel. « Es ist für die Verfasser beruhigend zu sehen, dass ihre Grundergebnisse in keine Weise erschüttert, ja eigentlich kaum angezweifelt wurden... » Stout gesproken, half gewonnen, maar of deze bewering gegrond is, mag men gerust betwijfelen, vooral wat den oorsprong der legende betreft, hetgeen schr. niet toegeeft: « Die Frage über den Ursprung der Legende wurde von neuem aufgerollt durch Prof. J. Gessler, dem wir eine sehr eingehende Besprechung zu verdanken haben und der einen Legendentext aus dem 15. Jahrh. veröffentlichte (cf. supra, n^r 17). Wir sind allerdings nicht der Meinung, dass dieser Text als der älteste anzusehen sei, halten auch an der Ableitung des Namens Wilgefortis von Virgo fortis fest und sehen weiter als älteste Bezeichnung Ontkommer an »... waarbij hij totaal mis loopt, volgens M. DE MEYER en Pater J. VAN MIERLO (cf. onder n^r 31). Daarom zal hij zich later (zie n^r 28) niet meer zoo categorisch uitlaten.

22. J. GESSLER. La légende de sainte Wilgeforte ou Ontcommer. Notes bibliographiques et iconographiques, in Le Folklore Brabançon, XV (1936), bl. 307-401.

Afzonderlijk, in vermeerderde uitgave, ten jare 1938 verschenen (cf. n^r 35).

23. J. GESSLER. De H. Wilgefortis of Ontcommer. Kantteekeningen bij een standaardwerk, in De Brabantsche Folklore, XV (1936), bl. 305-426.

Ook afzonderlijk, in vermeerderde uitgave, verschenen (Zie n^r 31).

24. J. GESSLER, Wilgefortiana. De Doudeville à Bruxelles et à Namur d'après deux itinéraires du XVIIe siècle. — Sainte Wilgeforte ou sainte Julie à Anderlecht et ailleurs. La légende de sainte Acombe, in Le Folklore Brabançon, XVI (1936-37), bl. 247-258.

25. J. GESSLER. Wilgefortiana. Eene terechtwijzing, in De Brabantsche Folklore, XVI (1937), bl. 472.

De aanhef van mijn hoofdstuk over « S. Wilgefortis Grimbergensis » dient, volgens verstrekte inlichtingen, gewijzigd en aldus gelezen te worden:

« Een korrespondent van Tilburg had aan Schnürer volledige inlich-

tingen met fotografische documentatie uit de abdij van Grimbergen verstrekt, welke deze laatste al te beknopt en zelfs onjuist benuttigde, vooral wat het dateeren van 't besproken paneel betreft ».

26. J. DEWERT. **Wilgefortiana**, in **Le Folklore Brabançon**, XVI (1937), bl. 498-501.

Over het beeld van Auchy-les-Moines, volgens R. RODIÈRE et P. HELIOT, *L'église abbatiale d'Auchy-les-Moines*, 1936. Daarbij een opsomming van talrijke Fransche vereeringscentra (met bibliographie) waarna, eerlijkheidshalve, 't volgend besluit: « Il convient de noter que la statuette d'Auchy-les-Moines est connue de M. Jean Gessler qui en donne, p. 399, une belle reproduction ».

27. L. STROOBANT. **Wilgeforte**. Uit de « Menus faits » van **Le Folklore Brabançon**, XVI (1936-37), p. 138.

Een der folkloristische sprokkelingen, hier volledigheidshalve gesignaleerd, door een ernstig man in een ernstig tijdschrift gepubliceerd.

In 't Nederlandsch vertaald, verscheen het ook in **De Brabantsche Folklore**, XVI (1936-1937), bl. 156-157. Na een vleiende vermelding van schrijver en studie, komt dan 't volgende, « des Pudels Kern »:

« De Vlaamsche boer vereert in Wilgefortis de sterke vrouw uit het Evangelie (forte = sterk en Wil). Zij is het zinnebeeld van de mannelijke kracht, aangeduid door den baard.

Onkommer beteekent **on** = zonder en **kommer**. De vergoddelijking dus van het leven zonder zorgen.

De Heilige Wilgefortis is de vrouw die de broek draagt en haar bevelen geeft. »

28. J. M. RITZ, **S. Kummernis und Volto Santo**, in **Volk und Volkstum. Jahrbuch für Volkskunde**, II (1937), bl. 364.

Vermeldt eerst « neue Denkmäler aus Deutschland » (zie nog I, bl. 85 en II, bl. 62, n.); daarna mijn studie in **Le Folklore Brabançon** (cf. n° 22), waartegen hij niet meer zoo stroef gekant is: « Vor allem zu der Frage der Ursprungszeit und des Ursprungsortes des Kultus und der Legende wird mit fruchtbarer Kritik Stellung genommen. Viel neues Material und Ergänzungen und Richtigstellungen zu unserem Buch werden beigebracht ».

29. G. SCHREIBER, **Zur Kummernisforschung**, in hetzelfde **Jahrbuch**, II, bl. 365-366.

Nieuwe gegevens over den Kummerniskultus in Duitschland en over aanverwante heiligenvereering, zooals de H. Liberata, enz., met drie mooie reproducties in het iconographisch bijvoegsel (Abb. 20, 21 en 22).

30. J. PIETERS, **Over Sint-Wilgefortisvereering in Oostvlaanderen**, in **Oostvlaamsche Zanten**, XII (1937), bl. 17-26.

Degelijke studie, door iemand die het onderwerp en zijn streek kent en liefheeft, naar aanleiding van het blootleggen der fresco's in de krocht der Sint-Baafskerk te Gent, in November 1936. (Cf. Bon P. VERHAEGEN, *La crypte de la cathédrale Saint-Bavon de Gand*, in de *Revue belge d'archéologie et d'histoire de l'art*, VI (1936), bl. 289). Hierbij komt nog een bondig, maar voortreffelijk historisch overzicht.

31. J. GESSLER. *De Vlaamsche Baardheilige Wilgefortis of Ontcommer. Kantteekeningen bij een standaardwerk. Antwerpen-Den Haag, 1937.*

Uitgave in boekvorm van n^r 23, met aanvullingen en indices (198 blzz. met 52 ill.). Degelijke recensies, o.a. van Pater J. VAN MIERLO in *Ons Geestelijk Erf*, XV (1937), bl. 375-376, met 't vleiend besluit: « Met zijn gewone accuratesse en zijn groote belesenheid heeft schr. zijn studie tot een model van folkloristisch onderzoek gemaakt, ja tot een gansch nieuw en (veel)omvattend werk, dat van zeer groot belang is voor de volksdevotie te onzent in de latere Middeleeuwen. Toch kan ik maar niet begrijpen hoe men die heilige Wilgefortis is gaan noemen; en is zij van clericalen of van populairen oorsprong ». Ik vermoed, en werd door de studie van andere legenden (b.v. der cefaloforen) in dat vermoeden gesterkt, dat zij van populairen oorsprong is, en daarna van schriftelijk-clericale verspreiding. Op de eerste vraag kan men slechts met 't volksgezegde antwoorden: « 't kind moet eenen naam hebben ».

L. GROOTAERS, in *Leuvensche Bijdragen*, XXIX (1937), bl. 77-78: « De schrijver heeft de raadsels, die met deze legendarische figuur samenhangen, voorgoed opgelost: zijn werk kan als toonbeeld van nauwgezetheid, geduld en scherpzinnigheid gelden; laten we hopen dat het talrijke navolgers zal vinden op een arbeidsveld waar nog veel wordt geliefhebberd ».

M. DE MEYER in *Studia Catholica*, XIII (1937), bl. 525: « Hiermede valt de thesis van Schnürer en Ritz betreffende den oorsprong van de Wilgefortisvereering... en het bestaan van dit Fransche verspreidingsgebied versterkt de thesis van den Vlaamschen oorsprong van de Baardheilige ».

A. KESSEN in *De Maasgouw*, LVIII (1938), bl. 12, hoofdzakelijk over het missaal van Maastricht, « voor ons van bijzonder belang ». Hierover handelt ook A. E. R., *Maastricht of Utrecht?* in het *Maandblad van « Oud-Utrecht »*, XII (1937), bl. 81-83, waar mijn hoofdstuk over het missaal van Maastricht (*De Vlaamsche Baardheilige*, bl. 43-46) haast letterlijk werd afgedrukt.

32. J. PIETERS, *De Vlaamsche Baardheilige Wilgefortis of Ontcommer*, in *Oostvlaamsche Zanten*, XII (1937), bl. 120-124.

Een waardeerend artikel over mijn verhandeling (n^r 31), waarvan « alle hoofdstukken evenwaardig zijn in zoover ze de Wilgefortisstudie — een essentieel folkloristisch vraagstuk — vooruithelpen. Want hierin ligt de groote waarde van zijn onuitgegeven feitenmateriaal, dat het de

Duitsche thesis gedeeltelijk afbreekt en een nieuwe stelling opdringt nopens tijd en plaats der legende, die onder invloed der gekleede Christus-beelden opdook » (bl. 121).

Hierbij volgende voetnoot, als welkome terechtwijzing overgenomen : « Het komt ons vreemd voor, in een recensie van Gessler's werk, geleverd in de Bijdragen tot de Geschiedenis, XXVIII (1937), bl. 209, den E. H. FL. PRIMIS te hooren getuigen, dat hierdoor « niets verandert aan de hoofdzakelijke lijnen van de door Schnürer vastgestelde geschiedenis ». De Gentsche tekst van 1400 bewijst voldoende dat de cultus reeds te Gent bestond in de XIVe eeuw, en dat Steenbergien niet het uitgangspunt kan geweest zijn der vereering ». — Over den Vlaamschen, heel waarschijnlijk Gentschen oorsprong, zie nog n^{rs} 33, 36 en 37.

Uiterst belangrijk is zijn aantekening — een unicum — over Steenbergien als boete-bedevaart, « volgens een bereidwillige mededeeling van Dr. VAN SCHEVENSTEEN, die het eerste Correctieboek (1414-1513) der stad Antwerpen heeft overgeschreven. Op de 2450 geboekte correcties (elke « gecorrigeerde » kreeg er buiten een geldboete eene bedevaart te doen), is Steenbergien eenmaal vermeld : « 20 Mey 1496. Om buyten te gaen drincken Claus Breugelman, te sente Ontcommen te Steenbergien. Verder den heere twee en de stad een boergonsche gulden ».

33. J. GESSLER, *Aus der Wilgefertisforschung, in Volk und Volkstum. Jahrbuch für Volkskunde, III (1938), bl. 341-345.*

Deze bijdrage wordt in den aanhef volgenderwijs gekenmerkt : « Die Zeilen, die hier folgen, wurden auf Einladung des Herausgebers dieses Jahrbuches geschrieben. Wo sie ergänzend oder ändernd dem ganz hervorragenden Werke von G. Schnürer und J. M. Ritz gegenüberstehen, möge der Leser nicht vergessen, dass auch für jenes Standardwerk das errare humanum gültig ist, und dass ich bei jeder Gelegenheit meine Bewunderung für dieses monumentum aere perennius, wie ich es nenne, überzeugt und daher überzeugend in Rezensionen und Aufsätzen geäußert habe »... De aanvullingen zijn meestal van bibliographischen aard, en werden hier herhaald; wat het « ändern » betreft, verwijs ik naar het besluit van dit bibliographisch overzicht.

Aangaande den Vlaamschen, heel waarschijnlijk Gentschen oorsprong van de legende, wordt voor het eerst de aandacht gevestigd op eene oorkonde over 'n beneficie « ad altare beate Wilgefertis situm in hospitali sancti Bavonis juxta Gandavum, infra limites parochie sancti Christi », uit het jaar 1285, volgens A. VAN LOKEREN, *Histoire de l'abbaye de Saint-Bavon, II: Analyse succincte des chartes et documents*, bl. 55. Gent, 1855. De aangegeven datum is echter valsch : het stuk, in originali bewaard, werd den 2ⁿ December 1423 opgesteld. Edoch, de oorkonde van 5 Februari 1400 over eene rent « ten autare vor sente Guilleforte, die men noemt sente Ontcommere » van O. L. Vrouwekerk te Gent, daar ook volledig afgedrukt, bleek zoo overtuigend, dat ik onder de auspicien van Mgr Schreiber, den bestuurder der Forschungen zur Volkskunde, waartoe het groot werk van Schnürer en Ritz als deel 13-15 behoort, 't volgend besluit gespatieerd mocht formuleeren :

« Was folgt daraus? Die Wilgefertisverehrung blüht^e

schon zu Gent im 14. Jahrhundert. Ihr Kult und ihre Legende kann daher nicht im 15. Jahrhundert in Steenberg entstanden sein ».

Bij deze onherroepelijke verklaring, door teksten (zie nog n^r 37) gewettigd en gestaafd, hebben zich eindelijk de schrijvers van het groot werk stilzwigend neergelegd, maar een Vlaamsch folklorist heeft het pleit beslecht door uitdrukkelijk te verklaren: « Hiermede valt de thesis van Schnürer en Ritz betreffende den oorsprong van de Wilgefortisverering » (M. DE MEYER, in *Studia Catholica*, XIII (1937), bl. 525).

Verder wordt de « Namensprozes » besproken, met het getuigenis van M. DE MEYER in *Studia Catholica* (zie onder n^r 31) als *argumentum auctoritatis* aangehaald, alsook enkele volksetymologische vervormingen van Ontcommer in Concommer, te Leuven en elders.

34. A. NAEGELE, *Ein Kummernisbild von der schwäbischen Alb*, in hetzelfde *Jahrbuch*, bl. 345-347.

Schr. handelt over drie « *Votivbilder* » der H. Kummernis, merkwaardige « *Erzeugnisse ländlicher Volkskunst* », waarvan een in zijn persoonlijk bezit, in het *Jahrbuch* gereproduceerd.

35. J. GESSLER, *La Vierge barbue. La légende de Sainte Wilgeforte ou Ontcommer*. Brussel-Parijs, 1938.

Vermeerderde uitgave in boekvorm (154 blzz. en 52 ill.) van de Franschtalige studie (cf. n^r 22), hoofdzakelijk wat de verspreiding van legende en eeredienst betreft, met de eerste vermelding van een « *complainte* » of klaaglied van Sinte Wilgefortis. Cf. B. DE GAIFFIER, in *Analecta Bollandiana*, LVII (1939), bl. 200-201. — A. VAN GENNEP, in *Le Mercure de France*, 1939, II bl. 664: « On aurait bien tort d'attribuer à cette représentation d'une sainte barbue et aux cultes populaires qui l'accompagnent une haute antiquité et de vouloir appliquer ici la théorie des survivances païennes... D'autre part, la majeure partie des documents historiques et l'abondance des sanctuaires certifiés portent à admettre une origine flamande et non pas italienne ni bavaroise ».

36. J. GESSLER, *Wilgefortiana*, in *Eigen Volk*, X (1938), bl. 33-46.

Antwoord op het verzoek, vanwege den redactie-secretaris van dit folkloristisch Noordnederlandsch tijdschrift, een bijdrage te leveren over de « *Vlaamsche Baardheilige* ». Zoo kon ik nog eens mijn standpunt, hierachter herhaald, tegen Schnürer en Ritz uiteenzetten, hoofdzakelijk wat het ontstaan der legende en de onomastische evolutie betreft, en daarna de Wilgefortis-documentatie door nieuwe gegevens verrijken: het reeds vermelde lied of *complainte*; de doopnaam Ontcommere als een schijnbaar hapax legomenon (cf. hierachter, laatste nummer, in fine); het Sinte-Ontcommersgilde te Zierikzee; eindelijk en vooral de Zeeuwsche grafsteenen met het beeld der Heilige, te Biezelinghe en te Wemeldinge, in 't artikel gereproduceerd: « eene verrijking van de reeds overrijke Wilgefortisiconographie en een nieuwe tot nog toe totaal onbekende bijdrage op het onafzienbaar gebied der Wilgefortisforschung ».

Voorgoed werd hier nog afgerekend met de verbazende hypothetische verklaring van K. BORNHAUSEN, *Die Kümmernis als Sonnengott*, in W. PESSLER's *Handbuch der deutschen Volkskunde*, 15^e afl., bl. 213-214. Potsdam, 1936, twee jaar NA 't verschijnen van Schnürer's standaardwerk, niet eens vermeld. De « gedegradeerde godin » van H. Kern, de « dondergod » van C. Bernoulli, de « maangodin » van C. Fries (volledige referenties in mijn verhandeling, cf. Index) was, volgens Bornhausen, 'n « zonnegod », in de 17^e eeuw vervrouwelijkt, tijdens den 30-jarigen oorlog, toen jammer en nood alle Deutsche vrouwen en meisjes er toe noopte, eene Beschermheilige te zoeken, later tot prinses vergroeid, met langen baard en eenig schoeisel — de ongeschoeide voet herinnerend aan den afgebeten voet van den zonnegod...

37. **E. FONCKE, Van Sente Ontcommer in Oud-Gent, in De Brabantsche Folklore, XVIII (1939), bl. 248.**

Mej. Foncke signaleert het testament van een Gentsche patriciërsvrouw, 15 Januari 1390 opgesteld, waarin een legaat ten voordeele van een altaar of kapel « tseite Ontcommeren » voorkomt. Dit bewijst het bestaan der Wilgefortisvereering te Gent in de XIVe eeuw en bevestigt mijn hypothese aangaande den Gentschen oorsprong der legende. Cf. J. GESSLER, *La plus ancienne mention du culte de sainte Wilgeforte ou Ontcommer*, in *Le Folklore Brabançon*, XVIII (1939), bl. 522.

Met Mej. Foncke onderlijnen we hier ook het groot belang, welke de door haar aangehaalde teksten opleveren, wijl ze toelaten « de eerste kennismaking met de vereering van de Vlaamsche Baardheilige naar tien jaar vroeger te verschuiven dan men tot nu toe heeft kunnen doen ».

38. **Een tot nog toe onbekend Hollandsch vereeringscentrum staat vermeld in een prachtwerk, waarvan het tweede deel onlangs is verschenen.**

« De legende van Sinte Ontcommer of Sint Wilgefortis blijkt van Vlaamse oorsprong... Nog in het begin der 17^e eeuw was de kerk van *S c h o o r l* aan de gekruisigde koningsdochter toegewijd ». B. KNIPPING, *De iconografie van de contra-reformatie in de Nederlanden*, II, bl. 3, Hilversum, 1940.

39. **M. P. VAN BUYTENEN, Sint Elbrecht, een mystificatie op Kralingeroord, in het Rotterdamsch Jaarboekje, 4^e reeks, VIII (1940), bl. 141-177.**

Degelijke bijdrage tot de Wilgefortisforschung, waarvan 't overgroot belang en de wetenschappelijke waarde onderlijnd wordt in een uitgebreid feuilleton van *De Maasbode*, 3 April 1940 (Avondblad), met 't volgend besluit :

« Met zijn minutieus en diepgaand onderzoek heeft de schrijver meer bereikt dan dat hij eenige fabels over St. Adelbert en St. Hildepreghit uit de wereld hielp. Door 't schakelen van St. Elbrecht aan het Christusbeeld van Lucca heeft hij aangetoond, dat het 15^e eeuwse Rotterdam... open stond voor de religieuze en cultureele stroomingen, die toen over Europa

gingen... Rotterdam kreeg geen St. Ontcommer uit Vlaanderen of Brabant, maar een St. Helericus uit Noord-Duitschland. Dit geeft stellig te denken over de richting, waarin handel en scheepvaart zich in die dagen bewogen ».

Ten slotte heeft schr. dan nog, als « corrolarium », enkele onomatische vormen opgesomd, van **Ontcommer** (en **Helper**) afgeleid, ter aanvulling van hetgeen over den doopnaam « **Ontcommer** » werd geschreven, vroeger als een hapax legomenon aangezien (cf. n^r 35).

Eindelijk, en last not least, bij het *carmen elegiacum*, van den Franschen Jezuïet J. B. SAUTEL (1613-1662) — bij P. Van Buytenen met drukfout als Santel gespeld — in *De Vlaamsche Baardheilige* (n^r 31), onder den titel « In humanistische distichons bezongen » opnieuw afgedrukt, juister dan bij Levelt (n^r 9), voegt schr. een gedicht van Jacobus BIDERMAN-NUS, S. J., *Epigrammatum libri tres* (Keulen, 1620), dat hij als « Vorlage » van Sautel's *carmen* beschouwt, m. i. ten onrechte. De vergelijking tusschen beide dichtproeven valt ten voordeele van den befaamden Franschen Jezuïet-dichter uit.

Met deze laatste waardevolle bijdrage tot de **Wilgefortisforschung** eindigt dit bibliographisch-chronologisch overzicht, midden 1940 te Leuven, zonder Universiteitsbibliotheek, helaas! moeizaam opgesteld. Als samenvattend besluit, moge 't volgende gelden, **der langen Rede kurzer Sinn** :

De legende der Baardheilige is ontstaan, in de volksverbeelding, uit het **Volto Santo** van Lucca, een gekleed Christusbeeld, met voor onze streken vreemde bijzonderheden. Die legende is **n i e t** van Hollandschen, maar wel van Vlaamschen, en heel waarschijnlijk van Gentschen oorsprong. Zij dagteekent **n i e t** uit de XVe eeuw, maar wel uit de vorige eeuw.

De legendarisch maagd werd eerst **Wilgefortis**, door geleerden-etymologie tot **Virgo fortis** opgeklaard, daarna **Ontcommer**, met talrijke varianten, tot het volksetymologische **Concommer** toe, genoemd. Als therapeutische volksheilige heeft zij een belangrijke rol gespeeld. Hare vereering, met Gent als waarschijnlijk uitstralingscentrum, heeft zich door heel Vlaanderen en vandaar naar wijd en zijd verspreid, doch is nu aan 't kwijnen geraakt en zal allengskens verdwijnen. Ook de iconographie der Baardheilige is ongemeen rijk en uiterst belangwekkend, zoo voor kunsthistorici als voor folkloristen.

ALPHABETISCHE LIJST DER PERSOONSNAMEN

met verwijzing naar de nummers van dit bibliographisch overzicht.

A.
Anoniem, 1, 31.

B.
Bächtold-Stäubli, H. 12.
Bernoulli, C. 12, 36.
Biderman, J. 38.
Bornhausen, K. 12, 36.

D.
de Gaiffier, B. 12, 24, 35.
de la Benotte, C. 7.
de Linas, Ch. 5.
de Meyer, M. 14, 21, 31, 33.
de Waal, A. 14.
Dewert, J. 26.
Dubié, P. 7.
Duloup (abbé) 7.

E.
Enklaar, D. Th. 14 (en voorrede)

F.
Fellerer, K. G. 15.
Foncke, E. 37.
Fourrier, J. 4.
Fries, C. 12, 36.

G.
Gessler, J. 14, 17, 21-23, 31-33, 35-37.
Grootaers, L. 31.

H.
Habets, J. 3.
Héliot, P. 26.
Hölker, K. 13.
Huysmans, J. K. 18.

J.
Juten, H. 2, 12, 36.

K.
Kern, H. 2, 12, 36.
Kessen, A. 31.
Knipping, B. 38.

L.
Lechner, J. 16.
Levelt, H. 9, 12.

M.
Manders, J. 18.
Maupas, E. 8.
Mirot, L. 14.

N.
Naegele, A. 34.

O.
Ott, M. 14.

P.
Palant (Kan.) 6.
Pieters, J. 17, 30, 32.
Prims, Fl. 14, 32.

R.
Ritz, J. M. 10, 14, 21, 28, 33, 36.
Rodière, R. 26.

S.
Sautel, J. B. 9, 38.
Schreiber, G. 20, 29, 33.
Schnürer, G. 10, 14, 33, 36.
Simoens, L. 12.
Sloet, L. A. 2.
Sterck, J. F. M. 18.
Stroobant, L. 27.

V.
Van Buytenen, M. P. 39.
Van der Valk, M. H. A. 10.
Van Gennep, A. 35.
van Lokeren, A. 33.
van Mierlo, J. 21, 31.
van Rootselaar, F. N. 2.
van Schevensteen, A. 32.
Verhaegen, P. 30.

W.
Welters, A. 11.
Wrede, A. 12.

Het Scherp Examen.

Eene bladzijde uit de geschiedenis van het Oud Strafrecht in Gent

door Lod. LIEVEVROUW-COOPMAN.

Teekeningen van Julien Lievevrouw.

I. — INLEIDING.

Wanneer iemand zich heden aan een zwaar misgrijp heeft schuldig gemaakt en voor den onderzoeksrechter moet verschijnen, zegt men, dat hij naar het **verhoor** moet gaan.

In de Middeleeuwen noemde men zulks een **examen** ondergaan.

Wanneer de betichten het feit loochenden, al was hun schuld nog zoo duidelijk bewezen, werd de hulp der pijnbank ingeroepen om hen te dwingen de waarheid uit hun eigen mond te belijden; want volgens het bestaande rechtsgebruik, mocht niemand ter dood gebracht worden, die zijn misdaad niet openlijk bekende.

Zoo'n examen noemde men dan het **scherp examen**, dat tot het einde der 18^e eeuw in zwang bleef, alhoewel veel humanisten en filosofen van vroegs af een hevig verzet tegen zulke barbaarsche handelwijze hadden aangeteekend.

De tortuur bestond in Griekenland en bij de Romeinen.

Cicero, de beroemde pleitredenaar, die onder **Mucius Scœvola** de rechtsgeleerdheid had bestudeerd, was de eerste die de afschaffing van de pijnbank vroeg. Honderd jaar later was het de beurt aan **Quintilianus**, den ijverigen beoefenaar van het Romeinsche Recht.

Kerkvoogden zoals **St. Augustinus** lieten hunne stem hooren: *il faut mieux pancher vers le doute, que vers l'assurance es choses de difficile preuve et dangereuse créance.*

Hun voornaamste argument, meer van zuivere menselijkheid dan van verteederend medelijden, was dat een bekentenis door geweld afgedwongen heel dikwijls leugenachtig is; menschen met een sterk gestel en die een zeker uithoudingsvermogen bezitten en werkelijk schuldig zijn, kunnen vrijgesproken worden, terwijl zwakkelingen zullen liegen en beweren schuldig te zijn, alleen om aan de folteringen te ontsnappen.

Doch allen preekten in de woestijn.

In de Nederlanden verschijnt de tortuur reeds in de 13e eeuw. Men vindt ze ingeschreven in de *Coutume van Gent* in 1297. Art. 3. — *Ne nous, ne nuls de par Nous ne porons metre bourgeois ne bourioise à mort, ne justiche faire sour eaus, ne metre à jehine, se che n'est par les eschevins de Gand.*⁽¹⁾

De eer komt toe aan den Franschen wijsgeer *Montaigne* (*Michel Eyquem de ...*, 1533-1593), de eerste te zijn geweest in zijnen tijd om den strijd tegen de tortuur opnieuw te hebben aangeboden *Combien ay-ie veu de condamnations*, schreef ook deze, *plus criminelles que le Crime*.

De schriften van *Montaigne* vonden weerklank in alle beschaafde middens. Die van den Italiaanschen markies de *Beccaria* verwekten groote opschudding, daar hij de rechtsbeginselen die heden algemeen gehuldigd worden, onverbloemd en met vuur verdedigde. *Voltaire*, een der invloedrijkste Fransche schrijvers, ging verder dan *Montaigne* waar er spraak is van tooverij : *il n'y a point de magie; ces prodiges n'étaient crus que par les idiots; les hommes d'état, les gens d'esprit, les philosophes s'en sont toujours moquée. L'aveu d'un fou, fait à un autre fou, une absurdité dite à des gens absurdes, ne sont pas de preuves pour les esprits bien faits.* De Moravische geleerde *Joz. Sonnenfels* gaf zijn prachtig werk *Ueber abschaffung der Tortur* in het licht, en zooveel anderen volgden, die zich allen krachtdadig tegen het gebruik der pijnbank verhieven. Dank aan de gezamenlijke beweging in de meeste landen ontstaan, kwam er eindelijk wijziging in het rechtsgebruik en bijgevolg verzachting in het scherp examen.

Het is slechts in de 18^e eeuw dat de beweging in de Oostenrijksche Nederlanden een ernstig karakter aanneemt.

Keizerin *Maria Theresia* vraagt aan de groote raden des lands een ontwerp tot afschaffing der Tortuur. De vraag blijft onbeantwoord. Enkele jaren nadien hernieuwt *Karel van Lorreinen*, de algemeene stadhouder de vraag der Keizerin en wenscht tevens het advies van de rechtbanken te kennen.

Enkele raden en rechtbanken spreken zich gunstig uit; de meeste geven geen advies of antwoorden ontwijkend. Nauwelijks

(1) *Coutume de la ville de Gand. Franchises de bonnes gens et du commun de la ville de Gand*, p. 495, par E. Gheldolf (1868).

(2) *Montaigne: Essais de Messire Michel, seigneur de Montaigne*.

echter heeft **Jozef II** het bewind in handen of een zijner eerste daden is de tortuur of het **scherp examen** af te schaffen; dit gebeurde den 3^e April 1787, maar zijn broeder **Leopold II** herstelde de pijnbank, die ten slotte in 1794 door de Franschen bepaald afgeschaft werd⁽³⁾.

II. — DE PIJNKELDER.

Het **scherp examen** had altijd plaats in den pijnkelder.

Er zijn in onze stad veel pijnkelders geweest, niet medege-rekend de kelder op de heerlijkheid van Sint Pieters.

Daar het strafrecht van in de vroegste tijden steunde op de gedachte van schrikanjaging, was de pijnkelder een onderaardsch gewelf, verlicht door kaarsen die een weifelend licht wierpen op de blankgeschuurde foltertuygen die aan de muren hingen, en door de vlammen van een vuur, dat op een ijzeren driepikkel stond te gloeien, teekenden zich de schaduwen van de rechters en beul als helsche schimmen op de muren.

A. — OP HET STADHUIS.

Deze kelder, nog bestaande, loopt onder de zaal waar de commissiën van den Gemeenteraad zitting houden. De ingang bevindt zich op den binnenkoer. Een trap van 7 treden brengt ons in een soort van portaal. In den hoek rechts leiden 12 treden naar een kleine gang. Op het einde van deze gang vindt men langs beide kanten een kamer of cel; men kreeg er toegang door een drietal treden af te dalen; vóór eenige jaren heeft men er den plankenvloer weggenomen en hem door een vloer in beton vervangen, waardoor de drie treden verdwenen zijn. De cellen dienen op dit oogenblik als kolendépot. Op het einde van de gang daalt men nog 7 trappen af en dan komt men in den eigenlijken pijnkelder. Hier en daar bemerkt men nog stukken van krammen en ringen, waaraan de touwen vastgemaakt werden, die de patiënten in bedwang hielden, wanneer zij den halsband aan hadden, of wanneer zij gegeeseld werden.

1664. Adriaen de Jode werd gebonden aen een cramme en ontving eenige slagen met de roede op zijnen rugge. (Stadsrekening).

Deze kelder bevindt zich onder het oudste gedeelte van het

(3) E. Hubert. La Torture aux Pays-Bas Autrichiens pendant le 18e siècle.

gebouw, rond 1320 opgetrokken, en is een deel van den grooten kelder, die zich tot aan de Hoogpoort uitstrekt, en waarvan een zekere ruimte afgenomen is om er een pijnkelder van te maken. Dit blijkt duidelijk uit den achtermuur, waarin één der drie kolommen is gemetseld, die den grooten kelder ondersteunen.

B. — IN HET GRAVENKASTEEL of 's GRAVENSTEEN.

In 1545 gaf Keizer Karel aan het stadsbestuur kennis van de goddelijke Majesteitsschennis en drong er op aan dat de wet streng zou toegepast worden.

Schepenen van der Keure, in het vooruitzicht van het vele werk dat de toepassing van de wet zou medebrengen — want de geest van heresie begon zachtjes op te laaien — deden in 1547 een pijnkelder maken in het Gravenkasteel, namelijk in de donkere krocht, die eens tot stallingen van den graaf had gediend.

De kelder wordt als volgt beschreven :

De maniere hoe men den pijnkeldere maken zoude in 's Gravensteen :

Te wetene een portael int incommen vander vaulte anden steeghere omme tsecreet, te zijne twaelf voeten lanc, zes voeten wijt, ende zeven voeten hooghe, de mueren ander halven coreel dicke met twee cruusvautkins ende eenen streckboghe met eender duere, de hegghen van Vlaemschen ordune, ende onder ende boven een zulle ghecast.

In den pijnkelder ende tvertrec moeten gemetst zijn drie mueren, dicke anderhalf coreel, veertien voeten linghden, elcken muer ende tot onder de groote vaulte wesende twintich voeten hoogden metten fonderesel. Daer zouden moeten vier boghen gestopt zijn van der aude vaulte, ander alf coreel dicke, elc thien voeten lanc ende twaelf voeten hooghe. Twee vensteren vande zelfde aude vaulte massijts toeghestopt.

In tzelve werc moeten ghemaect zijn noch vijf dueren achtervolghende der ordonnantie vanden voorseiden wercke, elcke met zullen onder ende boven, ende de hegghen met vlaemschen rabatte ghecast, naar de dicte vander duere omme haken ende grendels daer inne te slutene.

Den ganc ende den pijnkeldere metgaders tvertrec zal moeten ghepaveert zijn met dobbelen eertichelen. De vaulten ende mueren van onder tot boven bezet ende ghestoffeert, alzoot behoort.

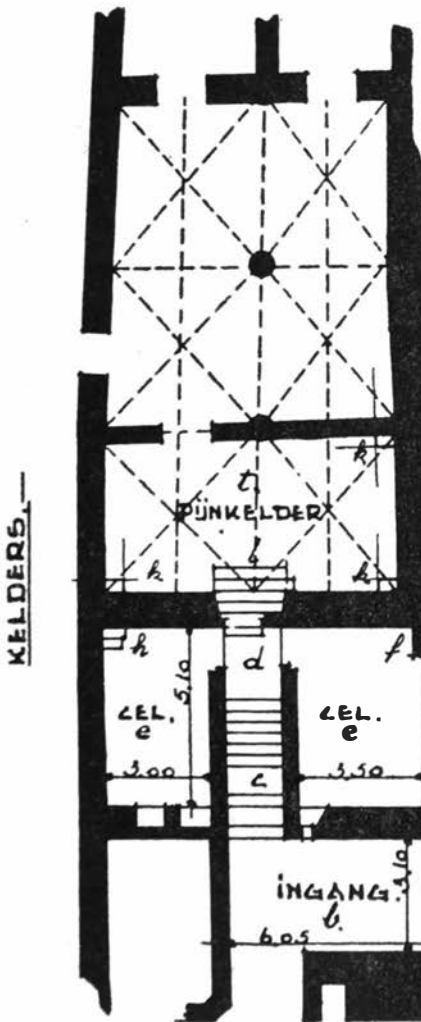
Daer moet ooc inden pijnkeldere daer de banc staen zal een gote ligghen van witten gotesteenen, tien voeten lanc ende thenden van dien eenen put ghedolven ende ghemetst drij voeten diepe ende vier voeten viercant omme 't water in te suwerne(4).

Vergezeld van den Heer Julien Boes, Hulp-Conservator en voorwaar den betrouwbaarsten gids, die ons menige bijzonderheid bekend maakte die wij in ons werk hebben benuttigd,

(4) Register K. K. f° 324. Stadsarchief.

GRONDPLAN VAN DEN PUNKELDER ONDER HET
STADHUIS.

KELDER KANT HOOGDOORT.

- a. TRAP - 7 TREDEN.
- b. INGANG PORTAAL.
- c. TRAP - 12 TREDEN.
- d. GANGJE.
- e. CEL MET TONNEGEWELF.
- f. SCHOUW-VROEGER GEMAK.
- g. CEL MET OGIEFGEWELF.
- h. GEMAK.
- i. TRAP - 7 TREDEN.
- t. PUNKELDER 8 x 4 M.
- k. METSELWERK 0,50 x 0,25
DIENENDE VOOR ZITPLAATS
DER GEVANGENEN.

XOER

SCHAAL.

0 1 2 3 4 M.

Teekening Julien Lievevrouw.

hebben wij ons met bovenstaande beschrijving in handen, naar het Gravenkasteel begeven en vastgesteld dat er geen spoor meer van het werk te vinden is.

Bij het herstellen van het kasteel, vanaf 1882, werd stelselmatig alles geweerd wat niet tot het oorspronkelijk werk (1180) behoorde.

Maar, dan vragen wij ons af waarom men den waterput uit 1551 dateerend, dus vier jaar na het maken van den pijnkelder, heeft laten staan, daar die toch ook geen deel uitmaakte van het oorspronkelijk werk.

De Gids van den bezoeker van 's Gravensteen vermeldt nog een pijnkamer, die men met den pijnkelder niet mag verwarren.

Boven het poortgebouw zijn twee kamers. In de eerste, die men wegens haren vorm het vierkant noemt — zij meet 6 m. \times 5.10 m. — werd voor het eerst in 1617 de tortuur met den halsband (aldaar) toegepast, hetgeen ons doet vermoeden dat de pijnkelder op het einde der 16^e eeuw afgeschaft is geweest, toen de godsdienstoorlog een einde had genomen en niemand meer om zijn geloof kon vervolgd en gepijnigd worden.

De tweede kamer, palende aan de eerste, werd de **Suikerlade** genoemd, in het Gentsch **tsuikerloutse** en diende tot gevangenis⁽⁵⁾.

De twee voorgaande pijnkelders of pijnkamers waren de eenigen niet die in het Gravenkasteel bestaan hebben. In de XVe eeuw, namelijk in 1451, werden vier samenzweerders ter examen gebracht, op de **grootte zaal**, waar een nieuwe pijnbank gesteld was, en eenige dagen later kwamen zij weer ter bank, doch ditmaal in **den put**⁽⁶⁾. Deze put, ook **den donkeren put** genoemd, was 5 m. 50 diep en de vloer had een oppervlakte van 6 m. \times 5 m.; hij diende later tot de preventieve gevangenschap der misdadigers.

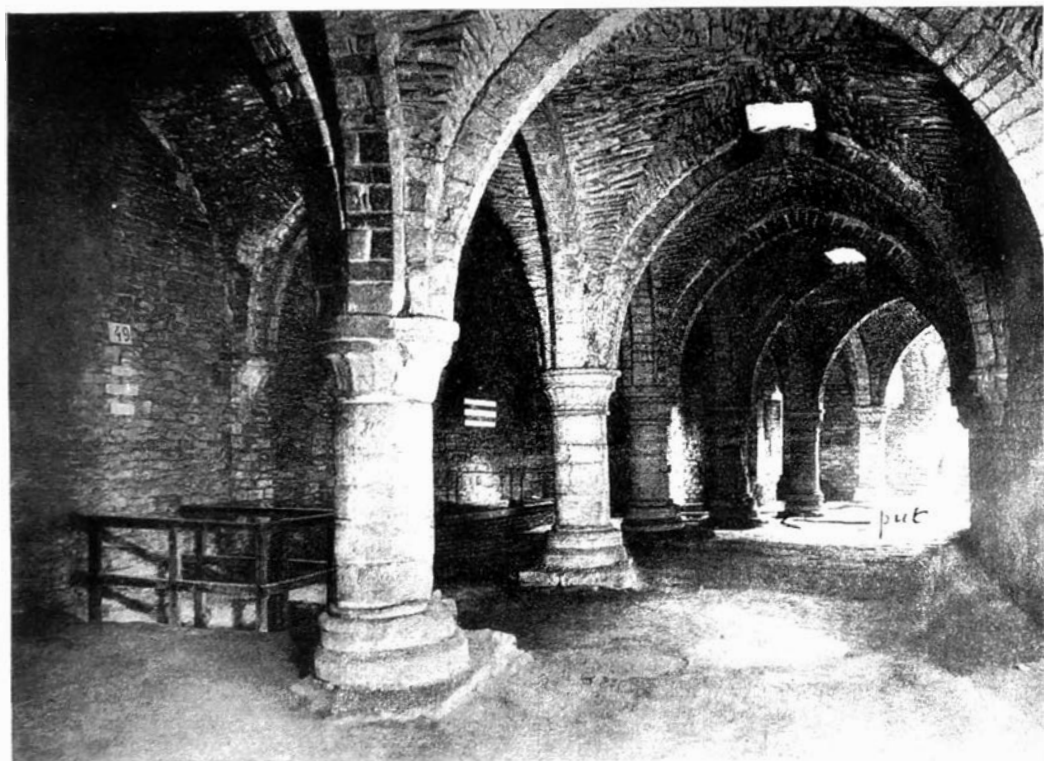
Veel vroeger, nl. in de XIVe eeuw, moet er nog een folterplaats zijn geweest.

V. Gaillard⁽⁷⁾ heeft een boek van klachten uitgegeven, ingediend door poorters van Gent tegen de ambtenaren van den

(5) Er was ook een « suikerloutse » in het Sastelet.

(6) Dagboek van Gent. I. 137 en 149.

(7) Inventaire analytique des chartes des Comtes de Flandre (**Supplément**).

Krocht waarin men een zekere ruimte afzonderde voer den pijnkelder bestemd. Deze ruimte lag bij den ingang van de krocht hier gezien in den fond van de foto.

graaf : de baljuws, de onderbaljuws en, voor wat Gent betreft, ook tegen de Steenknapen⁽⁸⁾.

In een aanklacht van 1306 worden **Jan de Lange**, onderbaljuw, en **Gillis de Meester**, Steenknaap, beschuldigd van willekeurige aanhouding, opsluiting in 's Gravensteen, **pijniging** en moord van een jongeling in de schandelijkste omstandigheden.

1308. — **Babelin vander Gote** en **W. de Piltre**, Steenknapen, worden beschuldigd van roof en van een zeer erg feit : onrechtvaardige aanhouding, gevangenzetting en **pijniging** van een vrouw, op zulke wijze, dat zij zwaar gewond werd van den hangene en van den viere die onder haer gemaect was.

(1373) Idem, omme stoffe gheorbuert ter pijnkameren binner deser reken...
48 s.

C. — IN HET SPANJAARDSKASTEEL.

Gedurende de beroerlijke tijden (16^e eeuw) werden de personen beschuldigd van heresie niet alleen opgesloten in het Gravenkasteel, maar ook in het nieuw kasteel of **Spanjaardskasteel**, dat Keizer Karel deed bouwen op de plaats waar de abdij van St. Baafs stond, die in 1540 werd afgebroken.

Daar ook bestond een pijnkelder.

up den IIII... Septembris was de hoochbaliu int nieuw casteel ghereden, ende de Schepenen van der keure, metghaders de Secretarissen ende den scheerprechter ghijnghen ooc daer, maar up verscheeden tijden ende bij partijen omdat mer te min up letten zouden; maer tvolc creech de spuere ende quamen hooren en zien, wat daer te doen was; want zij presumeerden, dat men ter scheerper examen ghijnck ende zeker ghevangenen ter tortuere ofte pijnne brochte... (9).

Geen ander document omtrent dezen kelder is ons in handen gekomen.

D. — IN HET SASTELET of SAUSSELET. Fr. *châtelet*, in het Gentsch *tsosselèt*.

Aldus heette de gevangenis waar de meier of amman de gewone gevangenen bewaarde. Zij werd gebouwd in 1296, afgebroken in 1528, en op denzelfden grond kwam een heele nieuwe gevangenis tot stand.

(8) Steenknapen of serjanten (politiedienaars van den baljuw); te Gent waren ze ten getalle van vier: les quatre ki vont par le vile de Gand, serjans de le vile, kon apièle Steenknapen de Gand. (Stadsrekening 13.) In de rekening van 1371 komen ze voor als steenwaerders (...wachters).

(9) Marc Van Vaernewyck, Beroerlijke Tijden, I. 223.

Over deze inrichting, die men wel een operettegevangenis zou moge noemen, zullen wij eens eenige belangrijke folkloristische mededeelingen geven. In 1767 werd het Sausselet gesloopt en ter plaats een Pakhuis ingericht dat vóór enkele jaren door het Centraal posthotel werd vervangen.

Daar ook was, ten tijde der gevangenis een pijnkelder, waarover wij niets bijzonders weten te vermelden.

E. — HET GEESTELIJK HOF, was gelegen in de Neder-scheldestraat en alleen gevallen die betrekking hadden op geestelijke personen, werden aldaar onderzocht, hetgeen uitsluitend tot de bevoegdheid der kerk behoorde. Uit de rekeningen van den scherprechter Jan Francq blijkt dat hij aldaar in 1646 zijn ambt uitoefende.

In 1711 werd daar nochtans een vrouw gepijnigd, beschuldigd van tooverij : Tanneken de Smet wert ter torture ghestelt van 's avonds ten acht uren tot 's morgens, ten twee uren; gedaen ten gheestelijcken hove, comt op 0 lb. 5 s. 0 gr.

III. — DE PIJNBANK.

Op de pijnbank zitten of iemand op de pijnbank leggen, zijn twee uitdrukkingen van dagelijksch gebruik en die alleen nog in figuurlijken zin ter sprake komen; iemand die op de pijnbank zit, verkeert in bangen nood; die op de pijnbank ligt of gelegd wordt, ondervindt martelingen of kwellingen van moreelen aard.

In werkelijkheid beteekenden deze twee gezegden : onder beulshanden, op de pijnbank onderhoord worden.

In de rekeningen van den scherprechter (1602) leest men : voor het leggen up de banc van Adriaena Schepens; en verder :

up de banc ontcleedt en in banden liggende en in de crammen vastgemaakt.

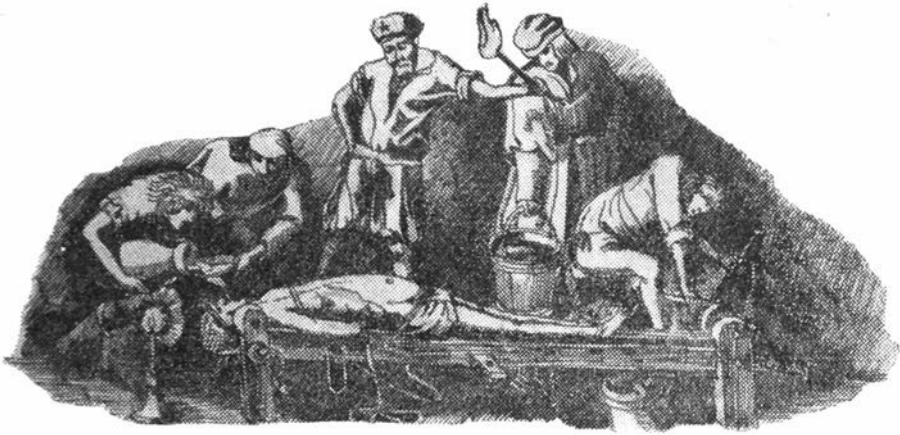
Hoe de banken waren is moeilijk te beschrijven bij gebrek aan aanwijzingen; ze waren voorzeker niet van hetzelfde model.

Joos De Damhoudere, raadspensionnaris der stad Brugge beschrijft de bank in het Brugsche als volgt :

een bank smaller dan het lichaam en daarop stevig de beenen gebonden en den handen op den rug.

De pijnbank te Gent op het Stadhuis, of in het Sastelet (het document zegt niet waar de bank juist stond) was, in 1646, een arduinen steenen bank met lichte helling naar het voeteinde

toe en in het midden een gleuf om, bij de waterproef, het water te laten wegvloeien, dat in een put, gemaakt aan den voet van de bank moest loopen.

Bovenstaande bank is een Fransch model.(10)

Uit de : Practijcke in criminele saecken,
van Joos De Damhoudere.

(10) Zie *Le Musée du Crime*, reproduction d'estampes anciennes par Henri Varennes et Edgard Troimaux. — Een teekening naar de schilderij van Pieter Breugel, de oude; de gerechtigheid.

De bank in 's Gravensteen zal waarschijnlijk wel denzelfden vorm gehad hebben, gezien daar een goot moest liggen om het water naar een gemetselden put te voeren.

In den loop der tijden werden aldaar verscheidene pijnbanken gemaakt, nl. in 1539, 1631, 1664 en 1779, maar nergens is een beschrijving van de bank te vinden.

De stadsrekening van 1779 luidt :

Betaelt 5 lb., 1 s., 9 gr. omme Pieter De Somer meester temmerman over het maecken ende leveren van hout tot eene nieuwe torturbank.

De pijnbank bestond in het Gentsche tot in de eerste helft der 17^e eeuw. In de meeste processen-verbaal van lateren datum wordt alleen melding gemaakt van den **driepikkel**.

(1664) Adriaen de Jode ontcleedt wesende ende gheset op den voornomden drij pickele met den ordinairen halsbant aen den hals ende sijne beenen opgebonden aen de twee pickels van voorn. driepikkel, enz. (Stadsrekening).

In andere processen-verbaal wordt melding gemaakt van de **Sellette**⁽¹¹⁾ :

Op de sellette zitten hebben wij, maar het is zeer lang geleden, nog uit den mond van het volk gehoord. In 1646 wordt eveneens vermeld : zittende op de schabelle. « Op het schabellebankske zitten » of « voor het schabellebankske geroepen worden », waren twee uitdrukkingen die vroeger monsgemeen waren, en thans voorzeker nog bij uitzondering te hooren zijn. Waar dus in zekere processen-verbaal van af de 17^e eeuw geschreven staat zittende op de bank moet men schabellebank verstaan.

Wie werden ter pijnbank gebracht? Die zich aan een capitale misdaad hadden schuldig gemaakt, waaronder men verstaat : moord, majesteitsschennis, verraad, kerkdiefte, valschmunterij, enz.

Al deze misdaden werden gestraft met den dood; naar oud gebruik wierpen de rechters den gediffameerde eerst op de bank :

« alleenlijk op sijn quade fame, zeggende dat de banck hem wel zal doen klappen »;

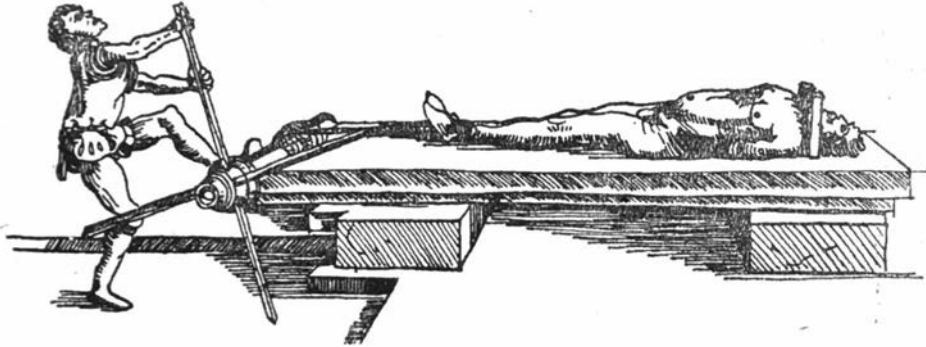
d. w. z., de waarheid zeggen of bekennen.

Waren van de pijnbank vrij :

docteurs, ridders en alle andere die in groote digniteit zijn, zooals officieren van prinsen, en gouverneurs van steden, uitgezonderd degenen beschuldigd van verraad of majesteitsschennis.

(11) Petit siège de bois sur lequel on faisait assoier, pour les interroger, ceux qui étaient accusés d'un délit pouvant encourir une peine afflictive. (Littré).

Kinderen beneden de veertien jaar werden niet ter bank gebracht; evenmin « suftige lieden en vrouwen die zwaar gingen van kinde », alleen tot na de bevalling.

Teekening Julien Lievevrouw.

Pijnbank, naar een gravure uit de 16e eeuw :
Les Troubles en Flandre. (12)

IV. — DE BEUL.

Naast den baljuw, was de voornaamste man der justitie : de beul; de eerste was belast met de vervolging van het misdrijf, en de tweede met het gevelde vonnis, wanneer de doodstraf uitgesproken was, uit te voeren.

In de oude Baljuwsrekeningen van 1280 tot 1309, in het Fransch opgesteld, schrijft men *le Pendeur*, zonder naam. In de stadsrekening van 1333 verschijnt voor de eerste maal *hangman*; daarna *Coc*, *Koc*, *scarpcoc* en later *scheercoc*⁽¹³⁾, *scarp coc*, *scherprechter*, *dienaar van justitie*, doch meest *officier crimineel*; en in 1541 voor de eerste maal *scherprechter*.

Het woord *beul* komt alleen in den mond van het volk voor. In geen enkel officieel stuk wordt het geschreven, want het werd door de hooge overheid aangezien als een belediging voor den fonctionnaris, die onder de bescherming stond van den prins.

De bediening van *scherprechter* was, om de profijten en bijvallerkes, juist niet te versmaden.

Zoo bvb. genoot hij in 1540 een jaargeld van twaalf pond (12 × 10,80 fr.), dat in 1786 reeds tot 100 pond beliep; hij had recht in 1540 op een half last turf (5000 turfblokken); hij bewoonde een huis van de stad, waarvoor hij jaarlijks 12 schel-

(12) Vertaling van de Beroerlijke Tijden, door H. Van Duijse.

(13) Scherpe rechter; de rechter die doodvonnissen velt, ten uitvoer legt of de executie verricht.

lingen ($12 \times 0,54$) betaalde; hij werd vergoed voor den onderhoud zijner folter- en straftuigen; hij leverde in den pijnkelder de kaarsen, die het droevig justitietooneel verlichtten; hij mocht zich de kleederen der gehalsrechten toeëigenen; hij leverde de hemden, soort van lange witte tabbaarden in den vorm van een hemd, voor degenen die amende honorable (openbare vergiffenis) moesten doen; bij ieder scherp examen had hij recht op een pint wijn; dat alles zonder te rekenen tal van andere profijtten, nl. het geld dat hem in de handen werd gestoken door de familieleden van de terdood veroordeelden om de folteringen zoo zacht mogelijk toe te passen of hem zoo spoedig mogelijk den genadeslag te geven.

Gewoonlijk bezat de beul een heele boel geneesmiddelen; beter dan een barbier-chirurgien kon hij een spierverscheuring genezen of een gebroken lid inzetten. In 1683 maakte hij daarvan zooveel misbruik, dat de schepenen van der keure, op aanklacht, hem verboden nog heelkundige operaties te doen.

Het reglement van den scherprechter Jan Francq (1669-1716), is in dit opzicht zeer belangrijk omdat terzelfder tijd het loon van iedere bewerking aangegeven wordt :

I. — Over het stellen van ieder persoon ten thoone, twee guldens.

II. — Idem voor een applicatie ordinaire op het scherp examen, die by daege ghedaen sal worden, vyf guldens, ende by nachte, agt guldens.

III. — Idem voor een simple fustigatie dry guldens, ende de gonne die geschieden sal met den bast aen den hals, vier guldens, en met het brandtmerck, ses guldens.

IV. — Idem voor elcke executie met de koorde van simpel woelen ofte ophangen, die gedaen sal worden ter plaetse patibulaire, daer den patient sal blyven hangen, tot negen guldens, ende elders seven guldens om het afdoen, ende van daer moetende getransporteert worden naer andere plaetsen om aldaer te blyven hanghen, nog ses guldens.

V. — Idem voor d'executie met den viere, woelen en het dood lichaem op het rad legghen ter plaetse patibulaire, ofte wel het selve tot asschen te verbranden, tot 24 guldens.

VI. — Idem voor d'executie van simpel onthalsen, acht guldens, ende als het lichaem moet geëxposeert worden op een radt ter plaetse patibulaire, 't samen 12 guldens.

VII. — Idem voor het raeybraecken met woelen, of afsnyden van den hals ende met het transporteren ende exposeren van het dood lichaem ter plaetse patibulaire, 't samen 24 guldens.

VIII. — Idem soo wanneer den patient soude moeten met gloeyende tangen in syn vleesch genepen worden, ofte naer de raeybraeckinghe opgewipt ende int vier gesmeten worden, bovendien nog ses guldens.

IX. — Idem over het vierendeelen van het geëxecuteerd lichaem, en de

vier deelen te hangen ter plaetse by sententie geordonneert, 't samen 16 gulden.

X. — Idem voor d'afkappinge van de handt, afsnijden van ooren, neuse, of gloeyende deurstekinghe van de tonghe, verbranden van boeken, scheuren van papieren, elk dry guldens, boven eenen gulden soo wanneer het afgekapte member moet erghens genaeghelt worden.

XI. — Idem als het gebeuren sal dat iemand syn selven sal hebben verongelukt, en ter dood ghebraght, en dat het dood lichaem sal moeten gesleept worden, en ter plaets patibulaire ghehangen worden in den spriete, oft gheleyt worden op een radt, sal daervooren aen den rescribent bygeleyt worden tot 9 guldens, en voor iederen knecht in swaere executiën, daer den knecht noodig is, eenen gulden vier stuyvers.

XII. — Eyndelinghe als wanneer den rescribent ter plaets een oft meer daghen zal opgehouden worden sonder te exploiteren, sal hem voor ieder dagh bygeleyt worden ten advenante van vier guldens daeghs, allesins zonder iets te mogen vragen, voor de strop, koordegheldt, gebruyk van syne noodige instrumenten ofte ghereedschap en ordoneren aen den rescribent hem maar alle hetgonne voorschreven te reguleren (1673). (14)

LIJST

*der beulen wier namen wij opgeteekend hebben
bij het lezen van officieele bescheiden.*

1342. Gillis de Koc.

Deze huurde een kamer van de stad onder de poort die de hoofdbrug (Onthoofdingbrug) verdedigde tegen de aanvallen op den Oudenburg. Op die brug hebben de eerste halsrechten in onze stad plaats gehad; de laatste geschiedde, volgens het Crimineel boek, in 1520.

1376. Eloude, Elwoud, Heelaut.

vóór 1380. Jan de Witte,

van den lieden die hij justicieerde in sinen tijd = dus, in den tijd dat hij beul was geweest. — Stadsrekeningen.

1380. Annin (Hannin of Hannen, Jan).

— Mankin,

van den costen die ghedaen sijn omder persoene wille die hij pijnde ende som daer naer Justicieerde. — Stadsrekeningen.

1382. Pieterkin Philips.

1386-1391. Joeskijn de Koc.

14.. Meester Matthijs.

1407. Wieland, Winant.

1413. Den nieuwen hangman.

1421. Gillis Gheijlinck.

1426. Jan de Loen.

1431. Pieter Acken of Pieter Van Acken.

(14) Canaert. Bydragen tot de kennis van het oude strafrecht. blz. 300.

1443. **den grooten Karelen.**
- 1450-53. **Janne Blondeel.**
1454. **Pieter vander Ratte of vander Latte.**
1468. **Adriaen Scuerman.**
1472. **Matheus Laureins.**
1477. **Willem Hurtecant of Hurtecam,**
werd uit Vlaanderen gebannen voor 50 jaar, wegens dronkenschap en onbehoorlijke executie.
1481. **Kaerle vanden Hende.**
1481. **Cornelis de Meersman.**
1506. **Willem Hoedeman.**
1506. **Willem Scharp of Saerp.**
1507. **Wisselt Gheertz.**
1538. **Nikolaas Bertram.**
1539. **Hans Siret of Chiret.**
1542. **Mathijs Dumont.**
1556. **Jan Dumont of Jan Vandenbeerghe.**
1566. **Meester Hans.**
1581. **Jan Pieters.**
1582. **Hubert Caens,**
kreeg en geschenk van elf pond ter gelegenheid van zijn huwelijk.
1591. **Hans Jonckert, alias Jonckheit of Hanske de scherp-
rechter,**
een zeer populair man, stond tijdens de foor met drie kramen (met ?) in het Groot vleeschhuis, maar werd ook wegens dronkenschap en slecht gedrag publiek gegeeseld tot den loopende bloede en voor 10 jaar uit de stad gebannen.
1594. **Laureijns Pot,** werd hetzelfde jaar
- 1594-1614. vervangen door **Bauduin Walspeck.**
1615. **Abraham Balthazar, Baltsart of Balzard.**
1660. **Jan van Wassenbruch of Wassenburch.**
- 1669-1715. **Jan Francq,**
oefende zijn ambt uit gedurende zes en vijftig jaar. Bij zijn aanvraag aan het Stadsbestuur laat hij de Schepenen weten : dat hij van joncx af geexcerceert zijnde, vele executiën had gedaen zoo met den sweerde, koorde als andersints.
- 1716-1750. **Jacques Boitquin, Bottequin, Bordquin, Botquien of
Bodequin.**
- 1750-1764. **Jan Bapt. Boitquin.**
- 1765-1784. **Philip Hamel.**
1784. **Henri Boitquin,**
hetzelfde jaar afgesteld om gevochten te hebben gedurende de kermisdagen van Sint Anna.

1784-1803. **Jan Hamel**,

zoon van wijlen den beul van Maastricht.

1803-1817. ?

1818-1866. **Jan Hannoff**, de LAATSTE beul van Gent.

Deze had twee knechten, zijn oudste zoon Pieter en zekeren A. Boitquin. Zijn loon was 4000 frank. Hij deed zijn laatste halsrechting den 22 Mei 1861 en stierf den 3 Februari 1866.

Men denke niet dat de beul die geheimzinnige en schrikwekkende personage was zoo als hij in menigen roman voorkomt. Zeker zijn er brutale kerels onder geweest en de **Damhoudere** zegt ons waarom ze van het volk werden geschuwd :

dat de scherprechters zich zelve en hun ambt hatelijk maken, komt hierbij, dat velen hun ambt niet uitoefenden met zulk medelijden en zulke mensche-lijkheid tot den lijder, als het wel behoorde. Zij mishandelden dikwijls de misdadigers, zij doodden hen, ze trekken en ze vermoorden ze als of zij beesten voorhanden hadden. De menschen schuwden de plaats, waar de hangman kwam, versteken hen uit alle gezelschap, versmadende niet alleen zijn aanwezigheid maar ook de plaats waar hij verkeerde.

Er waren ook fatsoenlijke burgers onder en die als burgers werden geëerd. Dit was namelijk het geval met **Philip Hamel**. In zijn vrijen tijd hield hij zich bezig met bloemenkweek en liet alle jaren in de **Gazette van Gent** een advertentie verschijnen, waarin hij de bloemen aankondigde, die bij hem te koop waren. Een jaar na zijn overlijden (1785) verkocht zijn weduwe geheel de verzameling :

« De weduwe Haemel, woonende aen de Coupure, in den akker, achter het huis ter Koolen binnen deze stad, presenteert van stonden aen te koopen eene groote partije tulpen, van de alderschoonste soorten, gewonnene Bloemen, eene quantiteyt Baguetten (hoogstammige tulpen). Zaeylingen en scheuten en menigvuldige uytgelezene Aurikels (Arickels, Berenooren, sleutelbloemen of zelseooren) alle tot eenen civilen prijs. (Gazette van Gent).

V. — FOLTERINGEN.

Het scherp examen had plaats in de aanwezigheid van den baljuw, of van den onderbaljuw, een volle bank van zeven schepenen en den beul.

Later, van af de 18^e eeuw, werden soms maar twee schepenen afgevaardigd.

De taak van de Schepenen was niet te vervolgen; zij waren enkel rechters, die de partijen moesten hooren, de eischen onderzoeken, in zekere gevallen de verslagen der experten ontvangen en het advies vernemen van het openbaar ministerie, baljuw of onderbaljuw, en ten slotte het vonnis te vellen.

De leiding van de debatten behoorde tot de bevoegdheid van den vorstelijken ambtenaar, die de getuigen ondervroeg, het woord gaf aan den taalman of advocaat en de uitspraak eischte van het vonnis.

Zulks gebeurde tot in de XVIe eeuw. Nadien, toen het bleek dat de schepenen of de meeste onder hen geen rechterlijke kennis hadden, werden zij met raad en daad bijgestaan door een stads- of raadspensionaris (bezoldigde rechtsgeleerde).

De vrijheid welke de schepenen bezaten om naar willekeur te straffen, was de schuld van de ijselijkste folteringen.

Philips Wielant (1440-1520), de beroemde Gentsche rechtsgeleerde, voorzitter van den grooten raad van Mechelen, schrijver van de **Practijcke criminele**, een zeer belangrijke verhandeling over het lijfstraffelijk recht, meldt :

dat bij de maniere van pijnen de juge niet te letten heeft op het roepen, krijschen of kermen van den patient; dat de juge den patient niet mag laten verstaan dat hij iets te zijnen laste weet; dat hij integendeel behoort altijd gestadig voort te gaan in het folteren, met koelen zinne, tot dat het hem dunkt, in consciencie, dat de patient genoeg heeft.

Het was dan ook den juge overgelaten te beslissen hoe en op welke manier den betichte zou gefolterd worden.

Waaruit de foltertuigen bestonden leert ons **Wielant** :

de pijnen en tormenten worden gedaen met coorden, ende men vindt niet in rechte dat men se anders doen mach; maer, naer de costume worden sij diverselijck gedaen, niet alleenlijk met coorden, maer oock met watere, azijne, met viere (vuur) en andersins ter ordonantie vanden juge, naer de gelegentheyt van den persooene. De meeste pijn die meen een patient can doen, sonder 't lichaem te quetsene, es 't lichaem te bindene in een laken daer 't nieuwers welken (wijken) mach ende dan te bindene bij de twee groote teenen, want met windene 't lichaem rijst ende reckt, 't welke doet den patient onverdragelijcke pijn, ende cesseert terstond als men 't welken staect, ende en quetst 't lichaem niet, zoo ick eens hoorde segghen M. Jan van Dadizele(15), die 't dicwils geexperimenteert hadde, zoe hij zeide.

De schepenen waren in den grond geen hartelooze rechters. Het was niet uit louter plezier, dat zij tot het folteren overgingen, noch om getuige te zijn van de schrikkelijke pijnen, noch om de hartverscheurende kreten der gepijnigden te hooren; in hunnen geest dienden die folteringen alleen om een heilzame vrees in te boezemen aan degenen, die zouden geneigd zijn dezelfde misdaad te begaan; als spiegel en exempel, zeiden ze, van allen anderen zich te wachten van kwaaddoene.

(15) Jan van Dadizele, souverain bailliu van Vlaenderen, in 1481 te Antwerpen vermoord.

De schepenen waren dus de voorloopers van de noodtheorie van Martin, die straf noodzakelijk achtte voor de instandhouding der maatschappij.

Onder Keizer Karel werd de toepassing der pijnbank eenigszins beperkt, de afschuwelijkste crimineele staffen werden afgeschaft, maar de tortuur zelf berustte nog altijd op dezelfde middelen.

Het folteren mocht het leven der betichten niet in gevaar brengen; volgde dus de dood op het pijnigen niet, sommige gefolterden waren er niet beter aan toe.

Zoo werd Joachim of Joos Pijn of Pien, waard uit de hostelrie De clocke te Putte, heuverdeken in 1536 en schepen van der keure in 1539, ten onrechte beschuldigd van verraad, zoo erg gepijnigd, dat zijn lichaam slechts één wonde was, en dat hij, toen hij voor de derde maal voor de pijnbank moest verschijnen, er in een zetel heengedragen werd. Men verstond er zich niet aan hoe het mogelijk was dat hij al die tormenten kon weerstaan; men dacht dat er tooverij in het spel was en men sneed hem het haar af om naar de stigmata van den duivel te zoeken !!

De rekening van de folteringen is kenschetsend :

Om Joachim Pijn driemaal ter banck te hebben gebracht	30 schell.
Om zijn haer afgesneden te hebben	20 schell.
Den advocaat die hem verdedigde	20 schell.
Voor de priesters die hem de biecht afnamen	6.id.—

FOLTERINGEN MET VUUR.

In den beginne stond bij ieder scherp examen een hevig vuur te branden, waarin men de lippen der tangen gloeiend maakte om ze in het lichaam te nijpen, voornamelijk in de armen en de beenen.

Heel dikwijls werden de schoenen en zolen der gefolterden met vet ingesmeerd, en alzoo aan den invloed van het vuur blootgesteld. Wanneer het leder begon te krimpen en te nijpen en het vleesch begon te verbranden moesten de pijnen onuitstaanbaar zijn.

In de 17^e eeuw werden geen tangen meer gebruikt, maar het vuur bleef bestaan. Men zette den patiënt, die gedeeltelijk of geheel ontkleed was, er zoo dicht mogelijk bij, omdat men gehoord of ondervonden had, dat de hitte een ontredderenden invloed heeft op den loop van het bloed, ontzenuwend werkt en dus moest dienen om het uithoudingsvermogen van den

gefolterde te breken en hem te spoediger een bekenenis af te dwingen.

FOLTERINGEN MET WATER.

Men stak vooreerst een breidel in den mond van den patient, duwde hem dan de neusgaten toe en door middel van een trechter goot men hem vooreerst water in zijn herteput, dan op zijn teenen en verder over andere lichaamsdeelen. Als zulks niet voldoende was om hem tot spreken te dwingen, goot men hem water in den mond⁽¹⁶⁾.

De kleine proef bestond in het opgieten van zes liters water; de groote proef van twaalf liters.

De vrees voor verstikking moest den patiënt tot spoedig bekenen dwingen.

Niet altijd, ten minste voor kleine misgrijpen, werd de proef tot het uiterste gedreven.

(1630). Hercules Deijnoot, vleeschhouwer, beschuldigd van het gewicht van geleverd vleesch in de Bijloke te hebben vervalscht, ondervond het; het proces-verbaal luidt :

water gegoten in zijnen mond; zegt van niets te weten. Water gegoten voor de tweede en derde maal en teeken gedaan hebbende te willen spreken, zegt dat hij het minste daar niet van en weet.

De rechters stelden zich met zijn antwoorden tevreden.

In de 17^e eeuw toen eenige mildering kwam in het toepassen der tortuur, werd bij ieder scherp examen een geneesheer aangesteld, die moest vaststellen in hoever de patiënt mocht gefolterd worden, of die in geval van bezwijming zich moest verzekeren of deze echt of geveinsd was, en verder de gefolterde moest bijstaan als hij terug in de gevangenis werd gebracht, ten einde hem te genezen vooraleer hij een tweede maal ter bank moest verschijnen.

Uit de rekeningen der geneesheeren blijkt dat de geneeskundige hulp er wel noodig was. In 1613 schrijft meester Jan Dhondt :

ick heb ghemeestert Jan Hans van de quetsuren bij hem op de pijnbanck ghecregen in twaelf diversche partijen in het lichaem.

ghecureert Jan de Ruijsschere van de quetsuren... in tien partijen van zijn lichaem.

ghecureert Lieven Bollaert... in elf plaatsen, veroorzaakt door het geeselen met roeden of lederen riemen en door de pressie van den paternoster en halsbant. Stadsrekeningen.

(16) Zie de teekening. Kapittel : pijnbank.

Maar waarom, zal men zich afvragen, wilden al die menschen zich ter bank begeven als ze bewust waren van de schrikkelijke pijnen, die hen te wachten stonden? Omdat degene die het vier en twintig uur kon volhouden, vrij was van de doodstraf, en iedereen de proef wilde wagen.

Niet altijd bestond het folteren in het voortbrengen van lichamelijke pijnen. Men pijnigde ook met **honger, dorst en slape-loosheid**, alhoewel zulks tegen het recht verboden was.

« In het jaar 1586 was op de heerlicheit van Nevele verbrant eenen jonghman die sijn eyghen oom vermoort hadde ende corts daer naer was zyne complice genaemdt Adriaen Ronsse, daeromme ter scherper torture ghebracht, maer en kende niet; ende zekeren tijt daernaer, wiert hy met eenen yseren halsband met yseren pinnen die in den hals staken, acht daghen lanck in een camerken achter in de vanghenesse van 't Gravencasteel daer hy zat, ende stont de voor-noemde acht daghen lanc sonder slapen; want hy alle nachten ende daghen versch volck hadde die hem waecten ende niet en lieten slapen, ende op den selven VIIIⁿ dach naer noene wiert hy liber en los ontslegghen; insghelycx is noynt ghesien geweest. (17)

In 1599 werd Marie Thiers, geaccuseert van tooverije : 5 daghen gehouden zonder slapen bij den viere sittende en dan nog vijf daghen voorts te gaen of ander advies te nemen. (18)

Gevallen van honger en dorst hebben wij niet gevonden.

VI. — FOLTERTUIGEN.

In het Gravenkasteel is, door de zorgen van de heeren Nowé en Boes, een museum ingericht van foltertuygen en straftuygen, voortkomende van de vroegere pijnkelders, en van het centraal boethuis op de Coupure, waar zij tot in 1936 bewaard werden.

Onder deze foltertuygen treffen wij aan :

Vershillige handboeien, enkele en dubbele.

Vershillige voetboeien.

Eenige duimschroeven.

Enkele voetkluisters.

Een breidel of mondstuk in hout, peervormig, gebruikt bij de waterproef.

Een spanhout, soort van worgtoestel.

Een draagbare schandpaal waarin de handen en voeten van den betichte gekluisterd waren.

Een ijzeren keten met pinnen die op het rad gespannen werd.

Een foltertuyg dat men niet kan aanzien zonder aangegrepen te worden door een onmetelijk gevoel van medelijden voor den-gene, die er mede gepijnigd werd, is de halsband.

(17) Memorieboek der Stad Gent. III. 126.

(18) Oudburg. Resolutieboek 172.

Het museum bezit er twee exemplaren van, alle twee in ijzer; het kleinste is 5 cm. hoog en heeft een diameter van 13 cm., de pinnen inbegrepen; het is van binnen voorzien van 5 rijen scherpe pinnen ter lengte van 1 cm.; op elke rij staan 20 pinnen, 'tzij dus in het geheel 100; op den boven- en onderrand staan insgelijks een zeker getal pinnen min of meer binnenwaarts gebogen; aan den buitenkant zijn vier oogen aangebracht voor de touwen, die kruisgewijze in den kelder gespannen werden, derwijze dat de halsband in het midden hing; daaronder moest de misdadiger plaats nemen en werd hem den halsband aangedaan. Zoolang de patiënt rechtop zat en zich niet verroerde had hij ook niet te lijden; maar van het oogenblik dat hij zich vermoeid gevoelde, het geen voorzeker niet lang aanliep, en langzaam ineenzakte, of dat het hoofd rechts en links begon over te hellen, drongen de pinnen in den hals en veroorzaakten wonden, die na herhaling onuitstaanbaar werden, daar bij iedere beweging de pinnen dieper in den hals drongen; soms gaf de beul nog een ruk aan de touwen om deze meer spanning te geven en de pinnen dieper in het vleesch te doen dringen.

Het tweede exemplaar is van lateren datum; 7 cm. hoog met een diameter van 13 cm. en zonder pinnen; binnenwaarts eenige hobbelachtigheden, die geen pijn veroorzaakten en dus gemakkelijk te verdragen waren.

Niet alleen voor crimineele feiten, maar ook voor gewone misdaden werd de halsband soms aangedaan :

(1664). Pier Rogiers, voor het stelen van lijnwaad, zittende in den halsband, de voeten gebonden aan den driepikkel, de handen op den rug gebonden met een gewicht daaraan hangende. — Criminelle Processtukken.

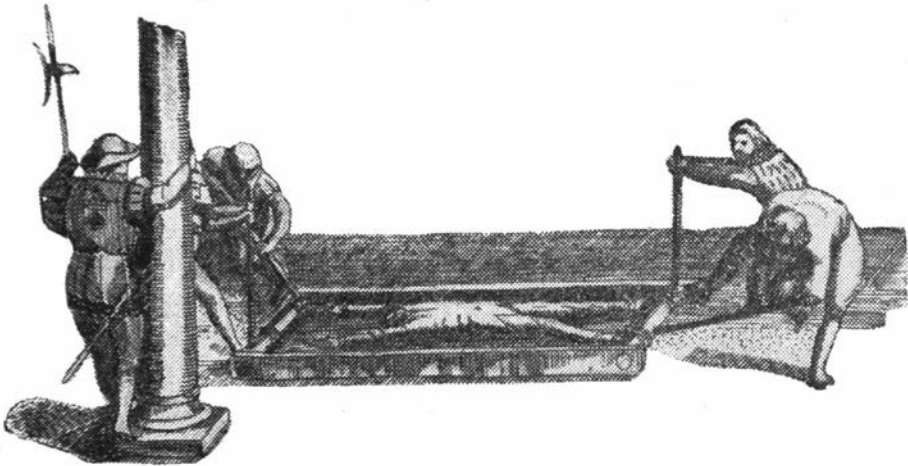
Dit foltertuig schijnt op het einde der 16^e eeuw in gebruik te zijn gekomen :

In 1586 wert een ghevanghene afgrijselic ghepijnt: ende de derde reyse zoo was doen maecken eenen ijseren rijnck, met scheerpe pinnekens om hem over hende mede te houden staene dat hij niet slaepen en zoude, dwelck hij verdronch twee daghen ende twee nachten al stande, ende al sittende noch vier daghen ende nachten sonder slaepen, want waer hij thooft dwanck, viel inde pinnekens, hem steckende in zijnen hals; ende dit al verdreghen hebbende ende niet ghekent (bekent), was op 14 Juli 1586 vrij en los ghelaeten. Chronijcke van Ghendt. 379.

Het zonderlingst en niet het minst verschrikkelijk foltertuig, dat hier in de verzameling evenwel ontbreekt, was ongetwijfeld het zoogenaamde **Procrustesbed**.

De mythologische bandiet **Damastes**, zoo was zijn naam, want

Pro kroustos wil zeggen : die iets langer maakt, lei de menschen in een bed en hakte de stukken van hun lichaam die voor het bed te lang waren, of hij rekte hun de ledematen uit tot dat ze de lengte van het bed bereikten.

Teekening Julien Lievevrouw.
Het Procrustesbed. (Le musée du crime).

Dit foltertuing, oorspronkelijk uit Frankrijk, werd alhier gedurende de godsdienstoorlogen der 16e eeuw aan de heretieken voorbehouden. Een der eerste slachtoffers hier ten lande was **Casembroot**, de raadsheer en secretaris van den graaf **Lamoral van Egmont**; na de foltering kon de ongelukkige noch gaan noch staan.

Onder de nog ontbrekende foltertuingen noemen wij den **pater-noster** : een rond hoepelken van koorden gemaakt, vol groote knopen, dat men rond het voorhoofd lei en zeer of luttel wrong of draaide door middel van twee stokjes of beentjes.

Ontbreken nog in het Museum, de **Spaansche laarzen** (Fr. **brodequins**); daar deze van hout waren, hebben zij natuurlijk aan den tand des tijds geen weerstand kunnen bieden.

Ook de tangen en gewichten zijn sinds lang verdwenen.

VII. — STRAFTUIGEN.

In het museum vinden wij :

1° De **zwaarden**, ten getale van negen.

In 1583 deden de schepen vijf zwaarden of messen van justicie maken en een spiersche kasse om ze in te bergen; de vier anderen

dagteekenen van 1608 en 1712. Een vijftal verdienen een bijzondere melding :

N° 1. Het kleinste zwaard, heeft een lengte van 1 m. 01; het lemmer is 4 cm. breed en het gevest is 19 cm. lang.

N° 4 is het grootste : 1.25 m. met een gevest van 29 cm.; het lemmer is 6,5 cm. breed en draagt het volgend opschrift in gothische letters :

✠ plus ✠ k ✠ ne ✠ die ✠,

dat men kan interpreteren door : **je fais plus que je ne dis.**

N° 7. 1 m. 02 lang; de breedte van het lemmer is 0 m. 05 en draagt alleen den naam van den vervaardiger : Clemens Hornn me fecit Solingen.

N° 8 is lang 1 m. 03 met een lemmer van 0 m. 055 en draagt op de twee zijden dezelfde inscriptie :

✠ Hans ✠ Moum ✠.

N° 9 is wel het merkwaardigste; lang 1 m. 07 en breed 0 m. 065 en draagt de volgende opschriften in een versierde omlijsting onder het gevest :

Op de eene zijde :

**hüte dich thve kein bösses nicht
wan dv wilt flehen dis gerigt.**

**Wan ich das Schwerdt thve aüfheben
So wünsch ich den A. S.⁽¹⁾ das ewige leben.**

(1) Arme zondaar.

Op de andere zijde :

**Wan ich das schwerdt thve aüfheben
So wünsch ich den A. S. D. E. leben.**

**Die heren sprechen das recht
Ich verrichte ihr ùrtheil. I. F. Agent.**

1712 Solingen.

Al de gevesten van deze zwaarden zijn bekleed met leder, versierd met koperen nagels of met koperdraad omvlochten en hangen in het museum in een eiken kader door Norbert Sauvage, Gentenaar, beeldhouwd in 1690.

De oude stadsrekeningen vermelden veel aankopen van zwaarden, zoo bv. in 1405, 1408, 1415, 1418, 1425, 1474, 1481, enz. Dit zal dus wel een bewijs zijn van de vele rechtsplegingen die plaats hadden; want de zwaarden moesten telkens

geslepen worden, waardoor ze spoedig onbruikbaar werden en er bestond overigens een bijgeloof : de zwaarden mochten niet meer dan honderd keeren gebruikt worden, zoo niet had men hare wraak te vreezen.

2° Twee kapmessen, waarmede de handen werden afgekapt van de moordenaars.

3° Kleine bijlkens om de vuist af te kappen en de vingerleden te breken.

4° Een vork met kunstig gedraaiden en versierden steel, 2 m. 10 lang. Deze vork diende om stroo en hout op het vuur te werpen en desnoods den patiënt, die er wilde uitkruipen, terug in den vuurpoel te dringen.

5° Twee ijzeren gordels met ketenen, waarin armen en beenen gesloten werden; deze gordels waren bestemd voor de wederspanningen.

6° Voor de wederspanningen bestond nog een ijzeren halsband met keten, waarvan het uiteinde in den muur was vastgemaakt.

7° Verschillige brandmerkijzers.

8° Een bullepees of stiersvee.

9° Een beenblok bestemd voor degenen die moesten gegeeseld worden.

10° Een koord, waarmede men de misdadigers ophing.

Wij hebben de lengte van de koord, die nagenoeg een meter lang is, met aan het één uiteinde een oog en aan het ander uiteinde een strop, niet juist kunnen bepalen, omdat zij in een kistje geborgen is met een glazen deksel hermetisch gesloten en met ijzerdraad aan den muur vastgemaakt.

Dit opsluiten is een zeer wijze voorzorgsmaatregel. Het bijgeloof is nog niet heelemaal van deze wereld en heel waarschijnlijk zijn er nog menschen, die overtuigd zijn dat hun alle geluk en voorspoed te wachten staat, wanneer zij in het bezit kunnen komen van een koord of een eindje koord, waarmede iemand opgehangen is. Zonder die voorzorgsmaatregel waren koord en kistje, om een Gentsche uitdrukking te bezigen, **het al lang gaan zeggen!**

De koord werd geschonken door **Pieter Jan Frans** — in sommige documenten alleen **Jan Frans** genoemd zoo als een zijner broeders — de oudste zoon van **Jan Willem Hannoff**; waarschijnlijk een erfenis van zijn vader, alhoewel deze nooit iemand heeft opgehangen.

De **Guillotine** was reeds in werking in 1796 en **Jan Hanno**ff is maar in 1818 tot scherprechter benoemd.

De vraag is : Is het een **strop-** of een **woelkoo**rde ?

11° Twee strafwerktuigen uit den modernen tijd

A. **HET DWANGBED**, komende uit het Centraal boethuis op de Coupure (afgebroken in 1938). Het is 2 m. lang en 85 cm. breed; de bodem bestaat uit een zeker getal latten van 7 cm. breed en evenwijdig van elkander. Ter hoogte der handen en voeten zijn lederen riemen aangebracht, waarin die lichaamsdeelen ingesloten worden; over de borst lag een lederen riem.

Dit bed was bestemd voor de oproermakers en wederspannigen, die zich in de gevangenis bevonden; zij die er in lagen kregen geen eten, maar om hen nog meer te kwellen en de straf des te gevoeliger te maken werd hun eten nevens het bed gezet, natuurlijk buiten hun bereik.

B. **DE GUILLOTINE**, ingevoerd door den Franschen geneesheer Guillotin (1738-1814); zoo'n werktuig wordt reeds van in de 13° eeuw in Italië vermeld.

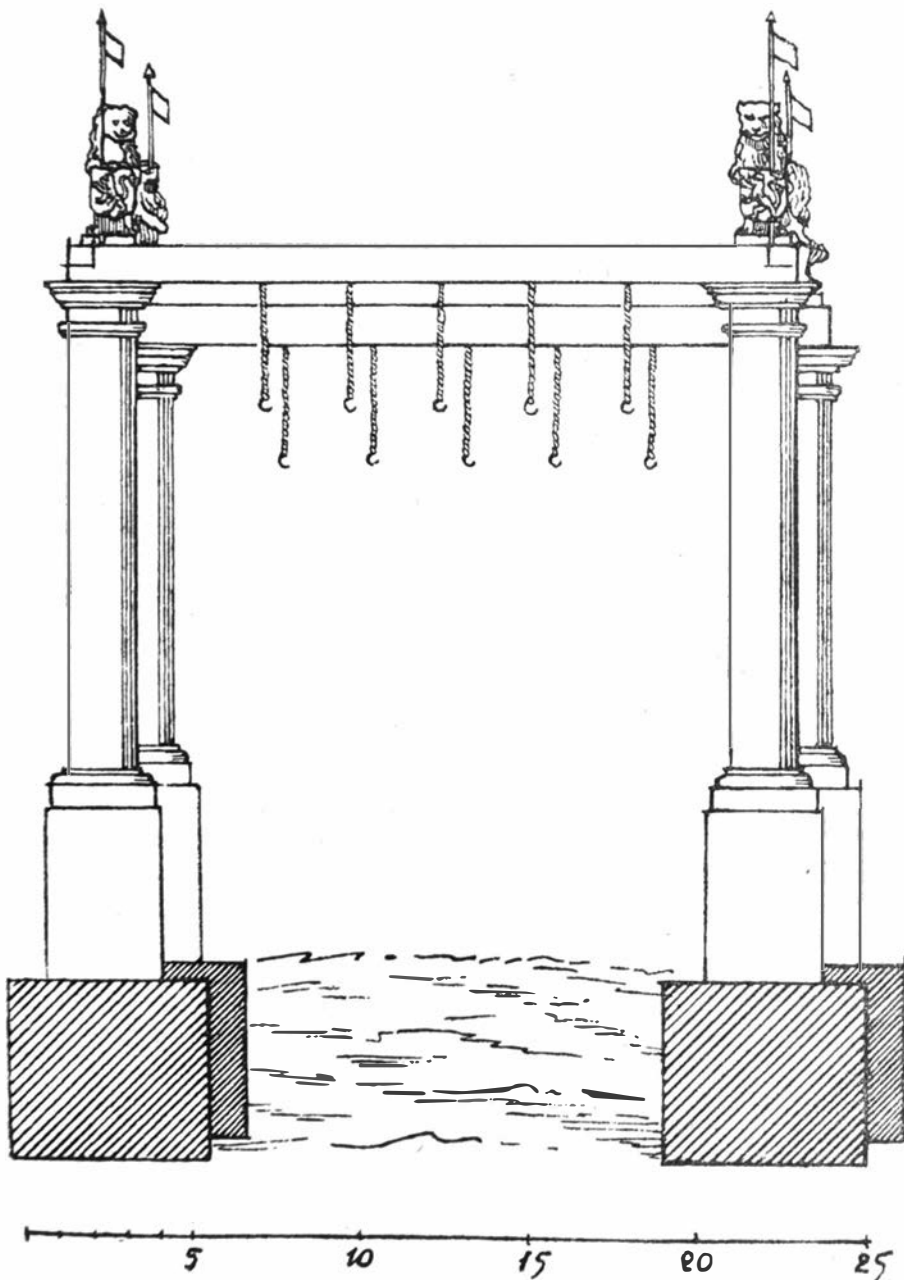
Het straftuig is genoeg gekend om hier nog beschreven te worden. De guillotine, die men in het museum van 's Gravensteen vindt, is niet echt; zij is eigenhandig vervaardigd door den Heer Boes, naar een echte guillotine die in een museum te Brugge bewaard wordt; alleen de bijl of het mes is echt en heeft gediend; het mes weegt 5,5 kgr. en is verwerkt in een holle blok die bij de strafuitvoering met lood werd opgevuld; de val was dus van zwaarder gewicht en na het doorsnijden van den hals viel het blok op het hoofd van den gehalsrechte neer, zoo dat het hoofd buiten de mand niet kon vallen.

Straftuigen, die in het museum niet voorhanden zijn :

1° **DE GALG**. Het ten allen tijde meest gebruikt en meest gekend straftuig. Er waren enkele galgen, met één arm; en dubbele galgen of potenten (Fr. *potence*) met twee armen.

Op sommige plaatsen in de stad stond een galg bestendig; wij moeten maar herinneren aan den **Galgenberg**, de **Galgelaan** en het **Galgeveld**.

De voornaamste, de stadsgalg stond op de Muide, nagenoeg ter plaats waar nu de gemeenteschool zich verheft, en aldaar ook « het kerkhof der kwaaddoeners » geheeten.

Teekening Julien Lievevrouw.

Steenen galg, ter Muide opgericht in 1692,
waaraan men te gelijker tijd tien misdadigers kon hangen.

De huidige « Beulstraat » herinnert aan het patibulair bedrijf daar ter plaatse.

2) De galg, waaraan de « Galgeberg », bij de Coupure, zijn naam ontleent, was de galg van het « Ser Raes Gerechte », een rechtsgebied dat zich over het huidige Ekkergem uitstreckte van aan de Hoogstraat ongeveer te beginnen. De Heer van dit gebied, Raas van Gavere, had hier de lagere en hogere jurisdictie. Daarom had hij op een verhevenheid (later werd het een molenberg) en gelegen op de plaats waar zich vroeger de Casino, en thans de Veeartsenijschool zich bevindt, een bestendige galg laten oprichten. Deze Raes van Gavere verkocht zijn gebied aan de stad Gent in 1299.

3) De galg op de huidige Groentenmarkt, (de vroegere vischmarkt), en waarnaar de herberg « Het Galgenhuizeken » nog steeds is genaamd, was de bestendige galg van het kleine rechtsgebied, midden in het stadsgebied gelegen, en waarover de Heer van Wasselin lagere en hogere rechtsmacht bezat. Die galg stond tegen het vleeschhuis opgericht. Er is niets meer van overgebleven, en ze mag niet worden verward met het pelorijn of de kaak die nog gedeeltelijk in den vleeschhuismuur voorhanden is.

4) De galg waaraan de Galgelaan (Zwijnaardsche steenweg) herinnert was de galg van het rechtsgebied van St. Pieters.

5) De galg van het rechtsgebied van St. Baafs stond op St. Amandsberg. Eerst op een heuvel, op enkele meters ten oosten van den St. Amandsheuvel gelegen, dicht bij de huidige Verkortingstraat. Die verhevenheden werden lang nog « de Oude Galgebergen » genoemd, nadat de galg zelf een heel eind verder op den steenweg naar Antwerpen werden verplaatst, op den grond waar zich thans de gebouwen van het Godshuis van St. Amandsberg bevinden.

6) Eindelijk, was er ook nog de galg te Mariakerke, « den driepikkel » geheeten en die behoorde tot den Oudenburg. Zij bestond uit drie ijzeren palen evenwijdig van elkander geplaatst, die aldus een gelijkzijdigen driehoek uitmaakten; op ieder der palen stond een gebeeldhouwd leeuwke.

2° Het RAD of WIEL waarop men de leden van de misdadigers brak, na hun dood; het vonnis luidde gewoonlijk :

zal ter plaatse patibulaire gehangen worden en daarna geradbraakt.

Jan van den Craemboosche ghejusticheert metten rade :

Den Coc	20 schellingen.
Den pape (die de biecht afnam)	5 schellingen.
Den taelman	20 schellingen.
Om den mast, wiel, nagels, scoren en zeele .	32 schellingen.

3° DE GEESELROEDE, bestaande uit smalle riemen of koorden aan het einde voorzien van knopen, looden kogeltjes of ijzeren prikkels, om de misdadigers te geeselen tot den loopende bloede.

4° HET HOUTEN PAARD (Fr. Chevalet), zoo'n paard werd nagenoeg beschreven in de stadsrekeningen van 1706 :

Betaelt aen Donqueur, over het snijden van den cop, borst en achterste van een houten peert, staende bij de groote corps de garde, op de Cooremerct, ende het leveren van den toom van het selve peert. — 2 lb. 9. 0.

In 1698 stond er een houten paard op de Vrijdagmarkt.

Deze paarden waren bestemd voor de echtbrekers en ontucht-vrouwen, die daarop een tijd moesten gaan zitten ten aanzien van het publiek.

(1702) .. welcke dicke vrouwe als hoere heeft gheseten op het houten peert. (Crimineele processtukken).

(id.) Marie Anne is oock ghetracht te stellen op het houten peert maer sij segghende niet te wesen hoere... id. id.

Men denke niet dat de schuldigen op donzen kussens zaten, want de rug van het paard bestond uit een eiken houten plank, waarvan de bovenste kant zoo scherp was als een mes.

Zonder veel inspanning kan men zich gemakkelijk inbeelden wat er bij zoo'n publieke tentoonstelling geschiedde. De Gentsche leute dagteekent niet van heden.

In 1696 werd die straf op een man toegepast :

dat den majoor van tregiment Expingne (?) op het houten peert heeft doen stellen den audt burchmeestre van Aeltre. Resolutie boek van den Oudburg.

De reden waarom wordt niet vermeld.

6° DE MUIT.

Nog een straftuig dat niet voorhanden is.

De muit of « mute » een groote houten kevie, waarin men de dronkaards opsloot, en die men dan in 't publiek voor het Schepenhuis opstelde.

7° DE HUIK of HEIKE.

Het dragen der huik was een der mindere straffen der civile misdrijven :

de houten heijcke was een werktuig op de wijze van eene ton vervaerdigd, waardoor het hoofd en de armen gestoken werden, en hetwelk, evenals de huik of mantel op de schouders rustte, waeraen het spotswijze den naem ontleende. Cannaert. Oud strafrecht. 167.

Den 12ⁿ Aug. 1515 werd Lieven Nachtergael (wegens mishandeling op zijne vrouw)

ghecondemneert de heycke te dragen... Id. 519.

Veroordeelde met de huik.

1516. Dezelfde straf werd opgelegd aan Willem van den Heede, glazenmaker,

omme dat hi gheroupen heeft achter t' beelfroet (dus voor stoornis op straat) ghecondemneert de heycke te draghene, al de Hoogpoorte, deur de Veldstraete naer tscepenhuus omme heer ende weth vergheffenesse te biddene. id. 519.

In 1564 deden de schepenen twee heiken maken, de een hooger dan de andere : omme te doen draghen tgeboufte die 't verdiend souden hebben.

Chronijcke van Ghendt, blz. 206.

De foltertuygkamer in het Gravenkasteel is een bezoek overwaard. Alles is er methodisch gerangschikt en duidelijk beschreven. In weinige oogenblikken krijgt men er een algemeen overzicht van de geschiedenis van ons Oud Strafrecht, terwijl men zich terzelfder tijd, in groote trekken een juist denkbeeld kan vormen van de rechterlijke zeden onzer voorouders.

VIII. — LIJFSTRAFFEN.

In veel gevallen werd de doodstraf, waartoe de schuldigen verwezen waren, niet uitgedrukt. Niemand kan heden een andere straf ondergaan dan degene, die de wet hem oplegt, terwijl vroeger zulks heel en al aan de fantazie van de rechters was overgelaten evenals de uitvoering van het vonnis zelf.

In bijna al de vonnissen komen de gesteriotypeerde uitdrukkingen voor als : **up arbitraire correctie, up correctie van schepenen, zoo als schepenen redelijk denken zullen, naar de wet van den prins, enz.**

Somtijds, doch zelden, werd de doodstraf veranderd in eeuwig ban met confiscatie van goederen; het gebeurde ook dat de schepenen gratie verleenden.

In vele landen was het van ouds een gewoonte op zekere kerkdagen een gevangene in vrijheid te stellen.

In Gent gaf men den voorkeur aan den **Goeden Vrijdag** « op den welcken dagh ghehouden wordt de ghedachtenesse van het bitter lijden en bloedige passie Jesu Christi die op een galgenboom is ghestorven », en daarom werden de geslaakte gevangenen **Goedevrijdagkinders** genoemd.

Dit gebruik bestond reeds ten tijde van **Jacob Van Artevelde** (1285-1345).

Dit voorrecht werd den Schepenen in 1721 ontnomen.

Voor zekere misdaden werd in den regel van het oud gebruik niet afgezien, nl. voor **capitale misdaden**.

Van al die misdaden zouden we tal van vonnissen en strafuitvoeringen kunnen aanhalen; we zullen ons tevreden stellen met van de bijzonderste lijfstraffen een enkel voorbeeld te geven.

Heresie of ketterij werd gestraft

« met den viere »

(door het vuur). Van Vaernewijck zal ons, als ooggetuige, de beschrijving van een dergelijke strafuitvoering voorleggen :

Op de zijde van het Wenemaershospitaal was een schavot gemaakt waarop men vier anabaptisten of wederdoopers verbranden zou. Op het schavot zelf stond een huizeke van mutsaarden van binnen met stroo bekleed. Vier jonge mannen die niet ouder schenen dan 24 jaar werden in het huizeke gedrumd, terwijl de beul de krammen in de palen sloeg, waaraan men de anabaptisten zou vastbinden. Wanneer een misdager tot het vuur verwezen werd, werd hij eerst door den beul geworgd, maar hier wilde de bevelhebber van de Spaansche soldaten, die aldaar de wacht hielden, niet van hooren; hij wilde ze niet gewoeld, maar echt levend verbrand hebben. Terwijl de beul de verdere toebe-

reidselen maakte, moedigden de vier anabaptisten elkander aan; een zelfs begon te zingen, maar de Spanjaarden wilden het niet gedogen en sloegen ze met mutsaardstokken. Als de vier jongelingen nu aan de palen gebonden waren, nam de beul een walm stroo en stak het vuur daarin, zoo dat de arme patienten, die geen ander kleederen droegen dan een hemd, terstond de vlammen gevoelden en riepen luid tot God, en terstond door de groote pijn des vuurs veranderde dat roepen in een onverstandig gruwelijk krijschen, maar het duurde niet lang, want de rook en de vlammen verstikten de stemmen en vermoorden ze eens deels. Ende 't vuur uitgebrand zijnde zag men de lichamen heel verbrand, de darmen hangende uit den buik en de beenen bijna afgebrand. (19)

Valsche munters werden de beenen aan het lichaam gebonden en met de valsche munten hangende aan den hals, in een ketel met ziedende olie of water geworpen.

Dit gold maar alleen voor degenen, die de munten van den Graaf of van den Koning namaakten of vervalschten. Die vreemde munten sloeg ontstond het met de galg.

(1568) Daer naer warter eenen valschen munteneere ghehanghen, een jonck man, magher in habijt, die valsche testons (oude zilveren munt geslagen onder François 1^e) ghesleghen hadde ende was ghenaeamt meester Marcus. Hij hadde drie waerfven ghepijnt gheweest dat hijts niet en kende (bekende), maer de vierde reijse kende hijt. Hij zoude ghezoden gheweest hebben, indient bevonden hadde gheweest dat hij eenighe munte vervalscht hadde van onsen coninck anghaende, daerom ontstont hij metter galghe. (20)

Deze straf werd meest uitgevoerd op **Sinte Pharaildeplaats**. De ketel en het fornuis, die in het Gravenkasteel werden bewaard, werden vóór het Wenemaershospitaal geplaatst. Zeer langen tijd was aldaar de plaats waar de ketel stond door een kring van witte steenen aangeduid. Als men de buiten- of burgersmijn over eenige jaren heeft afgeschafft, heeft men van deze gelegenheid gebruik gemaakt om heel de plaats te herplaveien en meteen zijn de witte steenen verdwenen, niemand wetende welke historische en folkloristische beteekenis er aan verbonden was. Jammer!

Deze straf is ook vóór het Schepenhuis uitgevoerd geweest:

(1434) In dit jaar was te Ghent ghevanghen eenen Inghelsman omdat hij valsche munte geslaghen hadde, ende was ghesoden voor 't Schepenhuis van der Keure ende begraven te Augustijnen. (21)

In de 14^e eeuw werd deze straf reeds toegepast.

Twee valsche munters werden in 1306 gezoden:

Wonterkin d'Utreit bollir atout faus argent et Rechut d'un kevalet ki fu un varlet ki fu de Hoy et qui fu bollir.

Baljuwsrekeningen n° 1280. — 1309.

(19) Oorspronkelijke tekst in Beroerlijke Tijden, IV. 310.

(20) M. Van Vaernewijck, Beroerlijke Tijden. IV, 226.

(21) Memorieboek der Stad Gent I. 290.

Bij decreet van 26 Januari 1726 zouden voortaan de valsche munters opgehangen worden.

Verraders werden ten allen tijde zwaar gestraft. De oude Germanen kenden slechts twee hoofdmisdaden; zij hingen de verraders op en verdrongen de lafhartigen.

Lieven Pijn of **Pien**, blauwverver, wilde in 1631 zijn land van het Spaansche juk bevrijden, door het leger van den Prins van Oranje heimelijk in de stad te brengen met de Hollanders 's nachts in de stad te laten langs de Begijnveste, tusschen de Brugsche poort en het Rabot. Hij was daarvoor in betrekking gekomen met een anderen Gentenaar **Van der Riviere** geheeten, die te Middelburg woonde en hem verried.

Het vonnis luidde :

dat hij moest geslept worden op een hurde van de plaetse vande vanghesse lancx de Vismarct ende Langhemunte tot op de Vrijdachmarct ende aldaer naer het afslaan van uwe rechte hand (daermede ghij ghescreven hebt de voorseyde brieven ende ghenomen de mate vande wateren van de vesten) gheexecuteert te worden met een coorde tot dat er de doot naervolght, twelcke ghedaen, zal uw hoofd gesneden zynde van het lichaem met u voorseyde hand ghesteken worden op een pinne anden voorseyden beghynenturre ende voort u lichaem ghequartiert wesende de sticken ghestelt worden op diversche plaetsen op de vesten der stede. (22)

In de 14^e en 15^e eeuw werden daarenboven de huizen van de verraders afgebrand.

Het kwartieren of vierendeelen.

Marcus Van Vaernewijck, ooggetuige van de voornaamste gebeurtenissen tijdens de godsdienstoorlogen (1565-1568), een zeer onpartijdige en geloofbare bron, woonde een dergelijke strafuitvoering bij.

« Den 16 December 1566 werden twee Spanjaarden uit het kasteel geslept tot op de Koornmarkt, waar twee hangmans gereedstonden, de een van Gent en de andere van Brussel.

Daar was een groot vleeschblok gesteld, zonder pikkels, overnoes gezaagd, achter de galg waar de moord gebeurd was, omtrent Den Hazewind, en wierden opgehangen; dan vertelt hij hoe de een op het vleeschblok werd gelegd met den buik opwaarts, het hoofd zwierende; de beulen sneden het strop van zijn keel, trokken hem zijn wambuis uit en zijn kousen, scheurden hem het hemd van zijn lijf en keerden hem met den rugge opwaarts. De beul van Brussel nam een vleeschhouwers bijl, kapte hem het hoofd af in twee à drie slagen en 't hoofd viel op de kalseiden. Dan keerden zij hem weder met den buik opwaarts en de hangman van Brussel stelde zich tusschen de beenen van den patient en schurpte hem met een mes den buik open en deed al de darmen en de ingewanden uit, wierp ze in een tonne en komende aan de borst waar de

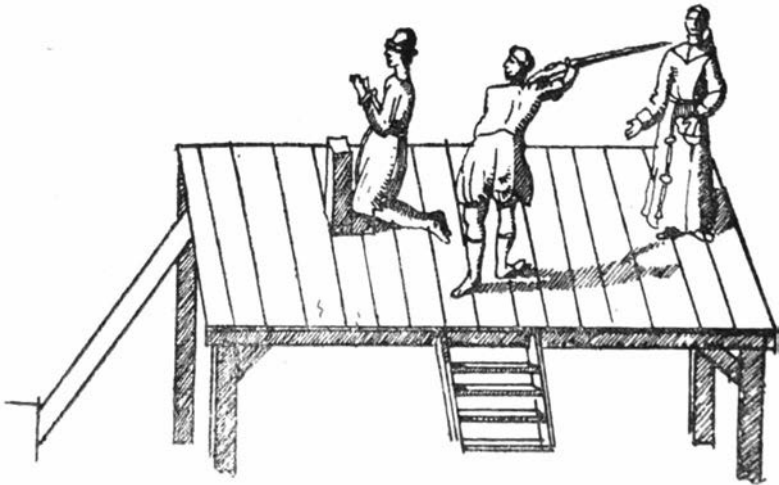
(22) Chronijcke van Ghendt. 419.

ribben vergaderden, stelde 't mes daarin en kloof de borst met een ijzeren hamer op 't mes, geheel open; dan sneed hij de ribben af met een bijl, dan kloof hij met de bijl het ruggebeen tot aan den hals en daar lagen twee kartieren elc met een arm, die wierp men op de straat, dan sneed hij den buik verder open en sneed derwijze dat er twee kwartieren vielen elk met een been en alles was zoo gekwartierd gelijk men met een os of weer doet. (23)

Moordenaars worden gestraft door het zwaard en met confiscatie van goed.

(1482). Rogier de Pijl, hermyjt up Sente Amansberch is up een scavaut up Sente Verhildenplaetse onthoofd ende daerna ghequaertiert, zijn hoofd ghestelt up eenen schacht up de Dendermonsche poorte, ende also elc ledt ghedreghen t 'allen poorten ende daer vooren ghehanghen, ende de buuck was ghehanghen buten de Mudepoorte an de galghe omme dieswille dat hij goet ende ghelt ghenomen hadde omme eenen goeden man van levende lyve ter doot te bringhene ende zoude 't vier ghesteken hebben binnen Ghent in diversche plaetsen. (24)

Vadermoorders worden naar de strafplaats gebracht met een rood hemd aan, op bloote voeten en een zwart doek over het hoofd; eerst wordt hen de rechterhand afgekapt en daarna worden zij onthoofd. De schuldigen zitten op de knieën recht op in biddende houding; op het einde der middeleeuwen legden zij het hoofd op het blok het gezicht naar den grond gekeerd; de edellieden knielden op een kussen.

Eene halsrechting in de middeleeuwen.

In de eerste tijden werden zij nog vreeselijker gestraft. Zij werden geslagen met roeden en daarna genaaid in een koehuid of ander vel met drie levende beesten, te weten een hond, een

(23) Beroerlijke Tijden. III. 167.

(24) Memorieboek der Stad Gent, I, 329.

simme (aap) en een slange en alzo geworpen in de zee of de naaste riviere, of zij wierden den honden of andere felle dieren toegeworpen om door hen verslonden te worden⁽²⁵⁾.

Koningsmoordenaars werden met vier paarden, die alle vier in tegenovergestelde richting trokken, vaneengescheurd. Dergelijke strafuitvoering is in onze Gentsche annalen niet te vinden. Het gezegde, als uiting van hevige verwensching : ze moesten hem met vier peerden vaneentrekken, kan men nog dikwijls hooren.

Muitmakers en oproermakers werden gestraft zoo als de verraders.

Tooverij en waarzeggerij werd gestraft met het vuur; terwijl bij blasphemie of godslastering de tong met een gloeiend ijzer werd doorstoken.

Een rechtpleging, die wij niet mogen voorbijgaan en die tot in de 16^e eeuw bestond, was het levend begraven. Die straf werd alleen op vrouwen toegepast, die zich schuldig hadden gemaakt aan moord of als medeplichtsters werden herkend.

Dergelijke gevallen hebben wij ontmoet in 1307, 1408, 1462, 1528, 1538, 1550, enz. Het laatste geval was van een vrouw, die haar twee kinderen om het leven had gebracht.

Wie kan zich den schrik voorstellen van de lijderes voor dezen onmenschen dood? Men leze het verhaal van de (gerechtigheid) van Marie Barbier, te Bergen levend begraven in 1540.

« Sy viel in het graf op hare knyen neder en sprak haer gebed tot den Heere; ende als den scherprechter haer neder soude legghen, begeerde sy eenen snuytdoek op haer aengesicht te hebben, 't welck gedaen werdt. Doe wierd haer lichaem ende aengesicht met aerde bedeckt ende de scherprechter spronk op de selve ende stampte met de voeten soo seere op haren buyck, dat sy terstond haren geest gaf. »(26)

Kerkdieven moesten het soms vreeselijk ontgelden :

In 1563 waren twee roovers ghestelt op een yseren rooster aen een yseren staecke met ketenen rughe aen rugghe ghebonden en onder den voornoemden rooster was een groot vier ghemaect ende boven haer lieder hoofd eene tonne vol stroo peck en terre, daerinne veel gaten waren daer tzelve pek duere op huerlieder lijf drupte, ende de voornoemde roostere was met eender wippe upghehaelt ende also weder nederghelaten tot dat zij levende verberrent waren(27).

Brandmerken was met een gloeiend ijzer de misdadigers een

(25) Wielant. Practijcke criminele. 118, cap. 86.

(26) Cannaert. Oud Strafrecht.

(27) Memorieboek der Stad Gent. II. 324.

brandmerk teekenen, een onteerende straf, die zoowel als zelfstandige of bijkomende straf kon toegepast worden.

Van af de 17^e eeuw werd het brandmerken vooral toegepast op vreemde vagabonden en falsarissen (valsche eed, vervalsching in geschrift, enz.), op degenen die zich schuldig hadden gemaakt aan diefstal, zedenschennis, enz.

Het brandmerk werd gewoonlijk gedrukt op den schouder, den rug of de kaak.

Ons museum bezit zeven brandmerkijzers dragende de volgende lettergrepen :

TP TPF TF TS S T PI

Wij hebben de beteekenis van die letters niet kunnen ontcijferen.

In de 16^e eeuw gebruikte men de letter G(ent) en vóór dien tijd was het brandmerkteeken een sleutel :

(1516). Naer de costume van eenige plekken immers te Gent, strafte men de valsheid met het pelorijn en met sleutelen in het aangezicht en met verbanning. Welk sleutelen de rechters zeer verafschuwden omdat het aangezicht gemaakt is naar het aanschijn van God.

Wielant. Practijcke criminele. 164.

Honderden gevallen, van af de 14^e eeuw, kunnen wij opgeven. Enkele voorbeelden van verschillenden aard :

(1339). Betaet Lanenmanne (koning der moorkinders) ende sine ghesellen... over hare pine dat sij wachten hem twee die saten in den stoc (gevangenis) ende die sleutele in hare aenzichte gheset waren.

(1419). Amelberge de Lokeren mise au pilori et signée d'un fer ardent sur la joue pour faux serment.

(1450). Ghesleutelt Jacob Meyeraert en Joos Pijl duer dat zij gelt genomen hadden zonder dweten van huerlieder mede ghesellen in wette... als zy scepenen waren.

Alvorens gebrandmerkt te worden werden de veroordeelden tentoongesteld, met boven hun hoofd een bord, waarop met leesbare letters hun naam, beroep, woonst, misdaad en straf vermeld stonden. Het brandmerken werd afgeschaft in 1854. De tentoonstelling gebeurde in de eerste tijden op een ladder, vervolgens op een bank en ten slotte aan een pal. De laatste tentoonstelling vond plaats op de **Koornmarkt** vóór het Sastelet.

Voor voortvluchtigen, ter dood veroordeeld, hing men een bundel stroo of een houten man aan den schandpaal met een geschreven uittreksel van het vonnis.

DE GUILLOTINE.

Halsrechten met de Guillotine, die binnen Gent hebben plaats gehad van 1796 tot 1861 :

26 Augustus 1796. — **Emmanuel Claus**, wever en inwoner van Nazareth, voor moord en baanstrooperij. Onthoofd op de Vrijdagmarkt.

25 Januari 1822. — **Lieven Van Butsel**, oud 24 jaar, geboren te Etichove heeft op bovenstaanden datum de straf des vadermoorders ondergaan. Hij werd veroordeeld om in zijn hemd (een daartoe bestemd rood kleed) barvoets en het hoofd gedekt met een zwart vloers op een schavot tentoongesteld te worden, terwijl de deurwaarder het vonnis aflas, vervolgens de rechterhand afgekapt en ter dood gebracht om een manslag te hebben begaan op zijnen wettigen vader, Marten Van Butsel.

De toevloed van volk was overgroot om deze doodstraf te zien, die hier voor de eerste maal met zulke omstandigheden plaats had.

Nota. — Zeer waarschijnlijk heeft de Guillotine tusschen 1796 en 1822 nog gewerkt. Ons onderzoek dienaangaande heeft geen uitslagen gehad, daar de voornaamste bron (de documenten uit de greffie van dien tijd) niet meer bestaan.

4 November 1829. — **François De Roo**. Op bovenstaanden datum is alhier het doodvonnis, uitgesproken door het gerechtshof van assisen op 9 Juli ll. tegen François De Roo, ten uitvoer gebracht. Deze persoon was overtuigd van Blondine Bouché, dienstmeid, den 22 Maart van hetzelfde jaar vermoord en hare juweelen en kleedingen gestolen te hebben.

13 October 1845. — **Ruijs en Tandt**. Op bovengestelden dag hebben **Karel Ruijs** en **August De Tandt** 's morgens te 10 uur de doodstraf ondergaan. Zij hadden op 20 Maart van hetzelfde jaar den pastoor van Rooborst vermoord. Heel den tijd zijner gevangenis veinsde Ruijs door zinneloosheid aangetast te zijn. **De Tandt** integendeel was onderworpen en gelaten. Tot het laatste toe weigerde Ruijs allen godsdienstigen onderstand en op den dag der vergelding was men verplicht hem op den bodem der kar vast te binden, die hem naar het Spanjaardskasteel, de strafplaats, moest brengen.

De Tandt heeft het schavot kloekmoedig betreden, maar **Ruijs** heeft men er op moeten dragen, niettegenstaande de bemoeiingen

der paters Recolletten en Jezuiten, die bij hem waren en die hij op walgelijke wijze lasterde.

Groote politiematregelen waren te dezer gelegenheid genomen. 300 man voetvolk, drie pelotons artillerie te paard deden den ordedienst met de gendarmen. Maar er gebeurde niets, zegt de verslaggever.

10 Februari 1847. — **Frans Vande Weghe**, veroordeeld wegens moord gepleegd den 24 December 1846. Van hem is weinig te zeggen; hij toonde berouw, beweerde dat hij niet vreesde te sterven, maar dat hij spijt had zijn familie met schande te overladen.

Een groote menigte woonde de bloedige plechtigheid bij.

21 Februari 1848. — **Jan De Wilde**, van Lokeren, beschuldigd van moord op de Wed. **Hermans**. De volksmenigte was onbeschrijflijk, verhaalt de kroniekschrijver. De veroordeelde was zeer afgemat; men vertelde nochtans dat hij tot het laatst oogenblik ontkennend had geantwoord op al de vragen hem door den raadsheer **Vuijsteke** gesteld.

Twee paters Recolletten hebben heel den nacht bij den veroordeelde doorgebracht, die van heel den nacht niet geslapen heeft. Als het toilet gemaakt was werd **De Wilde** een glas wijn aangeboden dat hij geweigerd heeft en heeft eindelijk het schavot wankelend betreden. De volksmenigte was onbeschrijflijk groot. Op het oogenblik dat het hoofd van **De Wilde** viel, zag men een groot aantal personen knielen en een gebed voor den gehalsrechte storten.

De straf werd uitgevoerd in het Spanjaardskasteel.

24 December 1853. — **Leop. L.** De halsrechting had in stilte plaats niettegenstaande dat er met duizenden nieuwsgierigen waren; honderden menschen zaten op de muren van het in aanbouw zijnde slachthuis. Het schavot stond een weinig achter de kerk van St. Macharius. Nauwelijks was het hoofd van den veroordeelde gevallen, zegt de kroniekschrijver, of men zong en verkocht er liedjes over de daden en het einde van L.

4 Augustus 1855. — **Jan Dewaet**, ter dood veroordeeld voor moord op **Clemence Walraeve**, wonende op de Veerleplaats alhier.

Geen bijzonderheden worden over deze rechtspleging gegeven.

5 September 1855. — **Adolf Taelman**. Moord op **Lucie Vijvers**.

Gehalsrecht op het Kasteelplein, zonder vermeldenswaardige bijzonderheden.

22 Mei 1861. — Alexander Vervack. Moordenaar van zijn vrouw.

Tot het laatste oogenblik had hij de hoop dat hem gratie zou geschonken worden, en dit was waarschijnlijk de reden, waarom hij optrad in een parodie het spel van de guillotine, op de binnenplaats van de gevangenis gespeeld.

Dit spel bestond in de nabootsing van het hof van Assisen; de gevangenen kozen de jurés, een voorzitter en assesseurs; men gaf een advocaat aan Vervacke, stelde een procureur des konings aan om hem te beschuldigen, deed eenen griffier verschijnen, die het vonnis las en eindelijk deed men Vervacke het toilet en de halsrechting ondergaan, wat deze al lachende liet gebeuren onder het luid schateren van al degenen, die deze sombere klucht bijwoonden of hielpen uitvoeren.

Toen hij vernam dat zijn gratie verworpen was, kleepte hij zich bedaard aan, nam een goed ontbijt : een ei, een halven koek, een tas koffie, drie tassen chocolade en een glas wijn; dan hoorde hij mis. Zijn laatste woorden waren :

'k Heb liever te sterven dan heel mijn leven in 't gevang te zitten.

Dit was de laatste halsrechting die te Gent gebeurde.

In het Belgisch strafwetboek van 1867 wordt de doodstraf behouden, maar sedert 1861 werd zij niet meer toegepast.

Hier volgen nu twee processen-verbaal die zeer belangrijk zijn in opzicht der rechterlijke zeden uit den tijd, waarin ze opgemaakt zijn geweest, alsook de crimineele procedure vanaf de ontdekking der misdaden tot aan de executie door den scherprechter.

IX.

Proces-verbaal van het scherp examen van Mast en Danneels.

Jan Mast, voerman bij de Kraankinders of Wijschroeders⁽²⁸⁾ en Ferdinand Danneels, Kuipersgezel, begingen den afgrijselijksten moord, waarvan de Gentsche rechterlijke annalen melding maken.

(28) Zij die alleen het recht bezaten van laden en lossen van allerhande koopwaren, die per schip aankwamen of vertrokken. Het laden en lossen geschiedde aan de Kraan, die stond schuinover het Blindhuis op de Coupure.

In het **O. L. Vrouwenbroersstraatje**, heden de **Kuiperstraat**, woonde op den hoek van een der **Zevenbrugskens**, **Daneel van Beveren**, vrijen kruidenier; zijn zuster **Anna**, en de drie gezusters **Marie**, **Coleta** en **Françoise Van Haute**, naaisters. Alle vijf werden zij beestig met hamerslagen afgemaakt, zoodat hun hoofden heelemaal vermorzeld waren. De misdaad geschiedde op een Zondag 's middags rond één uur en de schurken bleven in het huis tot 's avonds, den tijd gebruikende om alles te onderzoeken en te verdeelen, onder het drinken van een paar flesschen wijn. Ze verlieten het huis zonder gezien te worden en gingen naar de herberg **De Wapens van Zeeland** (Koornmarkt), waar zij zich ernstig bedronken. Mast werd door een kennis, die in de herberg vertoefde, naar huis gebracht in de **Molenaarstraat**. Gekomen op de **Lievekaai** ontviel Mast een der gestolen zilveren lepels. Dit verontrustte hem zoodanig dat hij 's anderendaags zijn huis verliet terwijl **Danneels** naar Frankrijk vluchtte.

Deze werd te Arras aangehouden. Mast doolde 's nachts in de straten rond en hield zich overdag schuil achter hagen en kanten maar werd ten slotte aangehouden in het **Kapelleke Schreiboorn**.

Tegen alle bewijzen in hielden de doodslagers hun onschuld staande en werden ter torture gesteld. De beul was toen **Jan Botquin**, en de schepenen hadden besloten hem te dezer gelegenheid te doen bijstaan door den beul van Brussel, dezen verzoekende dat hij zijne gewichten zou meebrengen om ze te vergelijken met die te Gent in gebruik.

Actum in het College van 28 November 1763.

Voorzitter, den burggraaf **Vilain XIV**, voorschepen der Stad Gent en de Schepenen van der Keure, **Charles de Bauffé** en Jonkheer **Rodriguez d'Evora y Vega**, en den raadspensionaris **Vander Weeden**, die de betichten zal ondervragen.

Danneels werd de eerste in den pijnkelder gebracht en werd eensklaps met zulk een schrik overvallen dat hij spontaan zijn euveldaad bekende.

Van Mast zegt het proces-verbaal :

« Den verweerdere werd gheleijt in de pijnkamer alwaer het vier ontsteken was, den halsband gespannen, ende den drijpikkel in gereedheid gebracht, met al de voordere accessoiren van het scherp examen.

Den verweerdere geinterpelleert om de waerheijt te segghen :

Den verweerdere seght te persisteren bij sijne ontkenenissen.

3 u. 25. — Vijf minuten vóór den half vier : Den verweerdere andermael gevraeght om de waerheijt te segghen, seght : ick en hebbe geen en tijd.

3 u. 45. — $\frac{1}{4}$ voor vier uren : den verweerdere het aengesicht verbonden sijnde hem andermael vermaent van de waerheijt te segghen, seght ge moet weten wat gij gedaen hebt.

3 u. 50. — Twintig minuten naer den half vier uren seght; ick ben hier gelijk een priesterken; dat ick hier een goede pijp holantschen tabacq hadde, het saude mij smaecken, de weckeringhe en gaet niet meer, het saude wel den anderen geslachten van te sevenen tot den twee uren... (?)

— Den verweerdere ontkleet sijnde door den scherprechter ende geplaetst op den driepikkel vóór het vier ende andermaal vermaent sijnde de waerheijt te segghen. Den verweerdere seght: dat mijnheeren hun werk moeten doen. Waerop den halsbandt aen den verweerdere gedaen sijnde ende hem als nog aengeseyt van de waerheijt te segghen. Den verweerdere zegt niets te segghen te hebben.

3 u. 40. — 10 minuten naer den half vier uren. De beenen van den verweerdere met coorden gebonden sijnde aen de pickelen van den drijpikkel ende deselve met coorden opgetrocken wesende mitsgaeders desselfs handen met coorden op den rugge gebonden sijnde.

3 u. 56. — Vier minuten vóór den vier uren seght : ick en hebbe geen carbonaden geeten, ghij cont en schoone carbonade van mijn kerte snijden. Den verweerdere schuiffelt en seght : sitte hier al anders ghekult, sij mochten wel klaeghen van hunnen ganck, sijt maer altijd voorsichtig van tegen mijn coorden niet te loopen, niet te min hier en sijn geen sattericken; ghij moet u lieden meijden; staede voor mij, ick en zien het niet, het is gelijck den koninck van Pruijsen, sijn volck is oock met den hals rechte, vier, vijf donders, het is zoo vrough, ick hoore wel schrijven, maer ick en hoore niet spreken, mijnheer Vander Weeden.

4 u. 6. — Zes minuten naer vier uren seght : is dat oock een waefelijzer mijn ziele Gods.⁽²⁹⁾

4 u. 19. — 19 minuten naer vier uren, den verweerdere laetende eenen wint seght : Godt zeghent u; wederom laetende eenen wint, seght : **Godt zeghent u, 't is noch een goede.**

(29) Hij bedoelt hier waarschijnlijk den halsband.

4 u. 24. — 24 minuten naer vier uren seght : ghij hebt den pols van mijn hand te sterk gebonden.

4 u. 26. — 4 minuten voor half vijf uren seght: maect mij los; ick sal alles segghen. Hem aengeseijt dat hij de waerheijt saude segghen, seght : ick sal alles segghen behaudens eene fautte, seght menigmael maect mij los; seght ick hebbe het gedaen, ick hebbe het helpen doen.

Begonnen te drie uur was het scherp examen geëindigd te 4.33 u. en had dus 1 u. 33 geduurd.

Het vonnis werd onmiddellijk uitgesproken :

condemneren ulieden met elcks respectiven hamer aen ulieden hals van aen het stadhuijs gesleept te worden op en horde tot op de Vrijdagmarkt, op een schavot gebonden op een dwars kruis om aldaer uw naeckt lichaem tot vijf mael met gloeiende ijzeren nijptangen genepen te worden, daarna geradbraekt, met elcks hamer een slag op het hoofd te geven, daarna uw levende lichaemen geworpen te worden in het vuer en zoo lange te branden tot er de dood op volgt. »

Het vonnis werd op staanden voet voltrokken, in aanwezigheid der schepenen die plaats genomen hadden op een kamer van het **Tooghuis**, door de stad in jaarlijkschen pacht genomen, van waar zij alles konden zien en bijwonen wat er op de markt geschiedde, terwijl hier naar oud gebruik, sedert 1674, de twee groote klokken van het Belfort, over de stad weergalmden. Voorwaar een lugubere plechtigheid.

Het bijwonen der strafuitvoeringen was verplichtend voor de schepenen die als rechters gezeteld hadden.

Toen de strafuitvoeringen op de Koornmarkt plaats hadden, hadden zij een kamer in huur in **den Oliphant**, naast de herberg **De Hazewind**, die nog bestaat.

En wanneer de rechtspleging op de Veerleplaats (alias Vischmarkt) geschiedde, was hun een kamer voorbehouden in het huis genaamd het **hoochuijs**.

(1689). Betaelt aen den proprietaris van het hoochuijs op de Vischmarkt XXIII gr(ooten) ter causen dat Schepenen van der Keure hebben ghebruijckt de voorcamer telckens als men op voors. merkt justitie doet. Stadsrekening.

Wij vinden in de rekeningen van de stad, de volgende uitgaven voor het proces :

Betaelt aen den bailliu Diericx van de heerlijkheit van Sint Pieters, de som van 93 ponden, 6 s. 8 gr. ter cause van de apprehensie van Jan Mast.

Aen den graeve de Bùs provost van Rijssel een premie van 200 patacons voor degenen die souden apprehenderen Ferdinand Danneels; en 200 livr^{es} frans gheldt aen den luitenant provost ter cause van de apprehensie van F. Danneels.

Aen joncker Geeraert Rodrigues devora y vega en Jr. Bonaventure Rooman, schepenen van der keure en raadspensionnaris Vander Weeden, de somme van 44 ponden voor elf daegen vacatie naar Rijssel.

Aen d'Heer Pieter van Alstein, secretaris van Schepenen van der keure de som van 80 guldens over zijn voyage naar Rijssel, ten einde aldaer te doen apprehenderen Ferd. Danneels; dan ook de somme van 13 croonstukken over het verschot bij hem gedaen soo voor postpeirden, voituren, fackels, drijnckgelt en andersints, maekende de somme van 122 guldens, 9 stuivers, 6 deniers of 20 ponden 8 s. 3 gr.

Aen Jan Meijer, stadt-drucker de somme van 26 ponden, 13 s., 7 gr., over het drucken voorgelaten en criminele sententiën van Jan Mast en Ferdinand Danneels soo in het vlaemsch als in het fransch (10 Mei 1764).

Den 5 November 1763 werd uitgelooft :

eene prime van 200 patacons aen diegene die de moordenaers van de familie Van Beveren zullen doen kennen.

Den 12 November :

100 patacons an dengene die zal laten weten waar Jan Mast zich schuil houdt.

II.

Hier volgt het proces-verbaal van het scherp examen ten laste van **Jan Bailliu**, kleermaker, wonende Preekheerenlei, moordenaar van zijn vrouw.

Het is het eenig proces-verbaal van een examen dat 24 uren duurde en dat wij in de crimineele processtukken hebben gevonden, die loopen van het einde der 16e tot het einde der 18e eeuw.

Het document is dus een unicum en heeft derhalve in alle opzichten, een bijzondere waarde.

Prof. E. Hubert heeft het eens gepubliceerd in zijn werk *La Torture aux Pays-Bas Autrichiens pendant le 18e siècle*, in min of meer gebrekkigen tekst : woorden ontbreken of zijn slecht gelezen en heele zinnen zijn overgeslagen, waardoor de tekst op sommige plaatsen onduidelijk is. Wij geven hier dus den oorspronkelijken tekst weer.

Actum in stadsgevangnisse den 4 September 1780 's namiddags ten drij uren.

Present : **Vilain XIV**, voorscepen en **DD. Schoerman, Vandervarent, Borluut, Fresignies, d'Olisy, De Waele, Dhaene de ter Vaerent, Odenaere, Goethals en Clemmen**, schepenen; de raadspensionnaris **De Wulf** en de scherprechter⁽³¹⁾.

3 u. — Aen den verweerder aengeseijt dat indien hij verders relucteert de waerheijt te seggen, men met het scherp examen **sal voortgaen**.

(31) Philiep Hamel.

— Segt te blijven persisteren.

— Dienvolgens den verweerder geleet sijnde in de pijnkamer ende aen hem het bancxken van de torture (de driepikkel) aangewesen sijnde, is hem andermael aengeseijt van de waerheijt te seggen.

— Den verw^o segt te blijven persisteren.

— Ende het vier ontsteken, den halsband gespannen ende den verw^o ontkleet sijnde door den scherprechter, hem wederom vermaent van de waerheijt te seggen.

— Seght andermael te blijven persisteren.

— Den verw. gestelt sijnde op het scherp examen voor het vuur ende andermael vermaent sijnde van de waerheijt te seggen, segt te blijven persisteren.

— Den halsbandt aen den verw. gedaen sijnde ende hem andermael aengeseijt van de waerheijt te seggen, segt de waerheijt geseijt te hebben.

— De handen van den verw. van achter den rugge met koor-den gebonden sijnde, ende de beenen opgetrocken ende aen de pickels van de pijnbanck vastgemaect sijnde, ende aen de oogen verblindt sijnde,

3 u. 30. — ten drij uren en half vermaent de waerheijt te seggen, segt te persisteren.

4 u. — Ten vier uren heeft gevraegt naer een wijnig water ende t' selve gedroncken.

4 u. 03. — Ten vier uren drij minuten aenroept de bermher-tigheid van den heere ende van de h. moeder Godts.

4 u. 06. — Ses minuten naer den vier uren segt geschaepen te sijn om te moeten lijden.

4 u. 15. — Vier uren en een quart seght dat de rechtveerdig-heijt nievers geene plaetse en grijpt.

4 u. 24. — Zes minuten na (vóór) den half vijf uren segt patientie als de waerheijt niet meer gelooft en wert.

4 u. 35. — Vier uren en half vijf minuten roept naer den h. Antonius ende segt : ben ick voor de werelt coupabel 'k en ben voor Godt niet coupabel.

4 u. 42. — Twaelf minuten naer den half vijf uren segt dat ick het wijveken reden gegeven hadde, ick soude peisen dat ick de oorsaecke ben dat sij sulcks heeft gedaen.

4 u. 55. — Vijf minuten voor den vijf uren segt jae mijnheers wat sult gij moeten rekeninge geven.

5 u. — Ten vijf uren segt tsedert paesschen niet te biechte geweest te hebben ende segt de waerhijt geseijt te hebben, ende dat hij nog de waerheijt segt, maer dat sij hem niet en willen gelooven. Segt tegen den scherp rechter philippe mijn kaekernaes is alreeds gebrocken langst den eenen kant.

5 u. 05. — Ten vijf uren vijf minuten vraegt geduerig aen den scherp Rechter om gesoulageert te sijn aen den halsbandt.

5 u. 07. — Ten vijf uren seven minuten segt dicteert mij hoe ick de waerheijt moet seggen, ick sal het seggen, ende repeteert sulcks gedueriglijck, seggende nogmaels dicteert mijn dood, ick sal se teecken.

5 u. 30. — Ten vijf uren en half segt, d'être juge et d'être barbare est à peu près la même chose.

6 u. — Ten ses uren segt gelukkig dat ick mag lijden sonder plichtig te sijn; segt, si je suis coupable, c'est peut être pour avoir aimé trop les femmes.

6 u. 15. — Ten ses uren en een quart segt ick hope dat sij mij hier niet en sullen laeten sterven want ick en hebben tsedert passchen niet te biechte geweest.

6 u. 55. — Vijf minuten voor den seven uren segt dat ick pijsde ick heb het wijveken ievers getoucheert, ick soude meer seggen als de waerheijt.

7 u. — Ten seven uren vraegt een weijnig water en drinckt hetselve.

7 u. 40. — Ten half achte en thien minuten aen den verw. aengeseijt van de waerheijt te seggen faute dies dat sijne pijn sal verswaert worden, segt de waerheijt geseijt te hebben.

7 u. 50. — Ten half acht uren twintig minuten segt ick hebbe van mijn leven onder de garde française geweest, hadde ick onder het peirdevolck geweest, ick soude peijsen mijn ziele Godts, sij leeren mij hier rijden.

8 u. 20. — Ten acht uren twintig minuten seijde den verw. dat de rechters hem niet willende gelooven Godt hem sal bijstaen, dat hij maer en leijd om te voldoen aen hunne caprice.

8 u. 30. — Ten acht uren en half vraegde den verw. water, spoegh het gegeven water uijt, en seijde het selve geen water te sijn. Vroegh voorts een weijnich wijn, t' gone hem gepresenteert sijnde, heeft hetselve geweijgert.

8 u. 55. — Vijf minuten voor den negen uren segt alleman mag eten en ick niet, dat gaet wel.⁽³²⁾

9 u. 10. — Tegen negen uren thien minuten segt al grimpende, daer en is maer een ding dat mij pijn doet, 't is dat mijnen colé⁽³³⁾ te hooge komt; segt voorts al moest ick er acht en veertig uren op zitten, daer en is nog niet aen gelegen, patientie. Segt nog voorts waer sijn die heeren die mij belooft hebben al hadde ick de doot verdient, dat sij het souden van Weenen afgehalt hebben, ende nu en konnen sij het gemoet van mijnen Rechter niet overwinnen.

9 u. 20. — Tegen negen uren twintig minuten segt, wilde mijnen colé niet wat leeger doen, ick sal mardieu de pinnen in mijnen hals steken, hoe meer pijn hoe liever.

9 u. 35. — Tegen negen uren en half vijf minuten segt al spottende op gilleken.

9 u. 45. — Quart voor den thien uren segt sacredieu philippe gij kult mij, ende segt, omdat gij mijn slinck handt soo gebonden hebt, gij sult sacrédieu daer voren kolen hebben, ende segt voorts: ick en soude voor mij geen gratie vraegen, een half quart maect d'affairens niet, is 't niet waer philippe; uwe mascarade is heel wel mijnen vriend, maer sij belet sacré Dieu mijnen neuse.

10 u. — Ten thien uren segt ick hebbe van mijn leven priesterkraegkens gemaect die sacré Dieu soo ongemackelijk niet en waeren en segt tegen den scherprechter, die hem water presenteerde, gij en sult mij niet klooten.

10 u. 15. — Ten thien uren en een quart vraegt een teugsken water ende drinckt hetselve ende segt mijnheeren ick moet hier zitten soo lang als het U. L. belieft, maer ick soude nog liever zitten op mijn taefel.

10 u. 30. — Ten thien uren en half segt maect mijn handen los ick sal U. L. iets vertellen mijnheers.

Hem aengeseijt dat hij eerst de waerheijt moet seggen, segt maect eerst mijn handen los.

11 u. — Ten elf uren vraegt ende drinckt een wijnig water ende segt, ick en ben in t' cas niet van te konnen pissen, ergo 'k en mag niet veele drincken.

11 u. 20. — Ten elf uren twintig minuten segt ick sal wat

(32) De patient zinspeelt hier op het mondmaal dat de rechters gebruikten.

(33) De halsbandt.

klappen, d'heeren en sullen dan geen plaisir hebben van te slaepen, 'k en slaepe oock niet.

11 u. 30. — Ten half twaelf uren hem aengeseijt de waerheijt te seggen of andersints dat sijne pijn sal verswaert worden, segt de waerheijt geseijt te hebben.

11 u. 45. — Ten elf uren drie quart segt : philippe sacrédieu mijn handeke, ick wensche als gij uw vrouwe kust, ick wensche sacrédieu, dat gij haer eenen tweeling maeckte.

Vraegt een weijnig suiijver water, t' gene hem door den scherp-rechter gegeven sijnde, segt mardieu sijt gij een eerlijck man.

12 u. 30. — Ten twaelf uren en half gevraegt ende gedroncken een wijng water, laet eenige suchten ende segt, ach heere !

13 u. 45. — Quart voor den twee uren heeft gevraegt een weijnig water ende tselve gedroncken ende segt, den Blixem dat er mij iemant eenen slag op mijn backhuijs gaeve 'k en soude niet weten wie sulcks gedaen heeft.

15 u. 30. — Ten drij uren en half geresolveert verweerdere de beenen ende handen los te doen ende de selve andermael te binden ende de verweerdere op de pijnbank te erstellen, so gebeurt is. Ten drij uren en half segt, sacrédieu philippe gij kont vervloecht binden.

15 u. 45. — Quart voor de vier uren segt, ma foi mijnheers daer sijnder aen wie hunne kerte soo seere niet en doet als de mijne.

15 u. 50. — Ten drij uren en half twintig minuten aen den verw^o aengeseijt dat indien hij de waerheijt niet en segt men andermael sijne pijn sal verswaeren.

Segt de waerheijt geseijt te hebben.

Ende resolveert den scherp-rechter aen te seggen van de gewigten te doen aen de teenen ende duijmen van den verw^o t' gone geeffectueert is.

De gewigten aengedaen sijnde vraegt den verw^o, Philippe sijn dat petaeters.

16 u. 15. — Quart naer de vier uren segt, sulcke tourkens sijn nog al goedt voor eenen flerecijnist, het sal 't doen uijttrecken.

17 u. 05. — Ten vijf uren vijf minuten geordonneert sijnde te verswaeren is hetzelve door den scherp-rechter gedaen door het applicueren aen sverw^o handen ende voeten vier gewichten ende seijde, stucken van seventhien en halven souden beter sijn en voorts, dat hij maer een druppelken schoon water hadde hij

soude content sijn, daerbij voegende, daer uijt sal den rechter sien hoe groot mijne onnoozelheijt is.

17 u. 15. — Ten vijf uren vijfthien minuten speelde den verw^o met de gewichten aen handen ende voeten, vroeg water t' gone hem gegeven sijnde hij heeft uijtgespouwen.

17 u. 25. — Ten vijf uren en twintig minuten vroeg den verw^o wederom water ende dronck hetselve.

17 u. 30. — Ten vijf uren en half vraegt water ende spuijgt het uijt.

17 u. 35. — Ten vijf uren en half vijf minuten segt, daer en is geene pijn die gij mij te veele kont aendoen, segt voorts dat de kraege van Albertus en Isabelle soo straf niet gesteken en heeft als de sijne.

18 u. 30. — Te ses uren en half vraegt een weijnig water en spuijgt het uijt.

18 u. 33. — Ten ses uren en half en drij minuten segt, met een quartierken t' eenegaer den tijdt aprocheert.

18 u. 43. — Ten selven tijde ende thien minuten vraecht een gelaeseken water.

18 u. 55. — Vijf minuten voor 7 uren vraecht een weijnich thé hetgonne hem gegeven sijnde haud hetselve in.

19 u. 10. — Te seven uren thien minuten vraegt een wijng wijn en drinckt het segghende, ick heb er nog gedroncken maer hij en was soo straf niet.

19 u. 30. — Te seven uren en half segt, t' is een droef werck op een nuchter maege, speelt met sijne gewigten aen de vingers ende segt, klockspel, kloppende met deselve gewichten tegen de pijnbank.

20 u. — Ten acht uren vraegt een potjen suiijver water t' gone hem gegeven sijnde segt, soo suiijver als Gillen van St. Pieters.

21 u. — Ten negen uren segt, wat is er suiijver als een reijne conscientie, 't is soo lange doodt te sijn. Segt voorts, 't is elf uren, het vier blaest, t' elckens als t' vier blaest is t' ure.

22 u. — Ten thien uren vraegt den verw^o wederom een wijng water.

23 u. — Ten elf uren vraegt nog een weijnig water en spuijgt het uijt.

23 u. 30. — Ten half twaelf uren geordonneert ende doen den scherprechter nog twee gewigten aen den verw^o aengedaen, te weten aen sijne handen en nog twee aen sijne voeten.

23 u. 45. — Quaert voor den twaelf uren vraegt en drinckt een weijnig water en segt Godt loont. — Segt, mijnheers is er geen genade voor Baillujen ?

24 u. — Ten twaelf uren segt, wilde dat ick segge dat ick mijn vrouwe vermoort hebbe ick sal het seggen.

Vraegt ende drinckt nog een weijnig water. Vraegt om een weinig aen den hals verwijt te worden; en weijnig naer den twaelf uren.

24 u. 13. — Twaelf uren derthien minuten vraegt ende drinckt een weijnig water.

24.15 u. — Quart naer den twaelf uren begint te kermen ende segt, 't is wederom gedaen mijnheers.

0 u. 40. — Half een ure thien minuten vraegt eenen kom bouillon, vraegt oock een wijng suijver water en drinckt wat.

0 u. 40. — Ten selven tijde ende hem rijspap gepresenteert sijnde door den scherprechter segt, doet mijn handen los, gij zult mij sien eten gelijk een ducxken.

0 u. 45. — Quart voor den een uren vraegt ende eet eenige lepels rijspap ende segt, ken kan niet meer, maect mij los, ik zal 't in drij vloecken opeten.

0 u. 55. — Vijf minuten voor een huren vraeght om wat water en segt Godt loont de ziele; segt voorders ingevalle dat er geenen wijn in en is geeft, sal het op sijn gesontheit uijtdrinken.

1 u. — Ten een huren vraeght om eenigh voetsel te nemen ende seght philippe het en sal soo lange niet meer duren als het geduurt en heeft, gij moet patientie nemen want ick moet het wel nemen.

2 u. 15. — Quart naer den twee uren vraeght ende drinckt eenen croes Gendts bier ende segt, God loont u, ende roept naer mijnheer Matthijs seggende wij waeren beter in het Motjen als het proces van Clifort geejndigt was, daerbij voegende dees sal oock haest geejndigt sijn. Te selver ure segt de weirelt speelt haerdig haer kate-rolle, den procureur d'office van den hoogbailliu heeft werck met den eenen ende den procureur van den onder-bailliu met den anderen.

3 u. — Den tijdt van vier en twintig uren van de Torture tot dewelcke den verw^e gecondemneert is geworden, geexpireert

sijnde, is den verw^e daer van los gelaeten ende ontslaegen ter presentie als vooren 's naermiddags ten drij uren en half den 5 September 1780.

T'oirkonden als Raedt-pensionnaris.

J. P. Dewulf.

Bailliu was van de doodstraf vrij maar werd tot 30 jaar gevangenisstraf verwezen omdat, zoo luidt het dispositief: « gij bij sententie van 2ⁿ der maand September 11. gheappliqueert sijt geweest ter scherper examen ordinaire en extraordinaire, alwaer gij in misachinghe van de justitie ende met het uijterste disrespect aen uwen rechter al spottende ende schimpende bij uwe ontkenenissen sijt blijven persisteren.

Zie aanvullende nota in het volgend nummer.

Mededeeling.

In het volgende nummer van Oostvlaamsche Zanten openen wij een nieuwe rubriek: OOSTVLAAMSCHЕ FOLKLORISTISCHE BIBLIOGRAPHIE, waarin wij zullen vermelden alle folkloristische artikels met betrekking tot Oost-Vlaanderen of door Oostvlaamsche folkloristen geschreven, die verschijnen in tijdschriften, dag- en weekbladen, almanakken, enz. Wij richten een dringenden oproep tot de leden, om ons hierin behulpzaam te zijn met ons de documenten in hun bezit ter inzage te sturen of ze ons bekend te maken. (Adres van den redactie-leider, Groendreef, 114, Lokeren). Wij danken onze medewerkers bij voorbaat.

De Redactie.

Boekbesprekingen.

DEINZE EN HET LAND VAN LEIE EN SCHELDE. Lees- en Reisboek uitgegeven door den « Kunst en Oudheidkundige Kring Deinze », 1939, ter gelegenheid van zijn tienjarig Bestaan. 136 blz. in-8°, geïllustreerd.

Onlangs lazen wij nog in een wetenschappelijk tijdschrift, dat wat plaatselijke wetenschap betreft, d.i. historische en folkloristische opzoekingen, musea, kongressen, enz., Oost-Vlaanderen het minst gepresteerd heeft van alle Vlaamsche provinciën. Deze bewering — stellig ongegrond — geldt zeker niet voor het Land van Leie en Schelde, waar sedert meer dan tien jaar de Kunst- en Oudheidkundige Kring van Deinze in alle stilte heel wat gepresteerd heeft op het gebied der heemkunde.

Deze schattige bundel, n° 6 van de Bijdragen tot de Geschiedenis der stad

Deinze, mooi uitgegeven en rijk geïllustreerd met 47 klare foto's, is eens te meer een bewijs van de groote vitaliteit van vermelden kring.

Wij vinden er in, naast een artikel van A. Cassiman: « Onze Streek », waarin de behandelde streek gesitueerd wordt, het uitzicht er van beknopt geschetst en de belangrijkste toeristische merkwaardigheden aangestipt worden (hier missen wij een kaart!), een degelijk overzicht van « Oude Monumenten van Deinze en Omstreken » door Kanunnik R. Maere. Volgt, naast een te beknopte bijdrage van Jules de Coster over « Schilder- en Beeldhouwkunst », een voor de folkloristen uiterst interessant opstel: « Uit het Dagboek van een Deinschen Bedevaarder » door G. Baert, waaruit blijkt dat uit dergelijke private dagboeken heel wat te halen is voor de kennis van de volksziel. Verder schrijft Fernand Pauwels over de « Letterkunde » en Hugo Van den Abele wijdt een zeer gedocumenteerde studie aan den « Handel » van Deinze, het nijverheidscentrum der Goldenrivierstreek, en ook van de aanpalende gemeenten. En om te eindigen vergezellen wij graag Mr Jos Vermeulen « Van Deinze naar Gent langs het Cyriel-Buyssepad ». Met zoo'n interessanten gids (ik beveel hem aan aan het Bestuur van V.T.B.) moet het aangenaam zijn te wandelen in Vlaanderen's schoone natuur. Doch ook bij dit artikel zullen de lezers nochtans een kaart ter verduidelijking van den tekst moeten missen. Een personen- en zakenregister, alsook nuttige inlichtingen, sluiten dit boek, een mooie en nuttige prestatie op het gebied der heemkunde.

F. v. Es.

JAN BROECKAERT. *Zijn Leven en zijn Werk*. Uitgegeven door den Studiekring voor Heemkunde. Wetteren, Mei 1940. Drukkerij Verbaere, Wetteren. 96 blz., geïllustreerd met portret van Jan Broeckaert en met teekeningen van Herman Verbaere. (Prijs + verzendingskosten: 11 fr., te storten op postchecknummer 2703.05 van Dr. Jaak Wouters, Wetteren).

De Wettersche Studiekring voor Heemkunde, gesticht in den schoot van de plaatselijke afdeeling van het Davidsfonds heeft als eerste blijk van werkzaamheid dit werk uitgegeven, gewijd aan de nagedachtenis van een der pioniers der Vlaamsche geschied- en heemkunde: Jan Broeckaert, geboren te Wetteren, den 13de Februari 1837. Deze schoone daad van piëteit jegens een voorganger, wiens hooge verdiensten als mensch en geleerde, als schrijver van gewaardeerde monografieën over plaatselijke geschiedenis (*Geschiedenis der Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen*, in samenwerking met Fr. De Potter), als taalkundige (*Het Bastaardwoordenboek*) en als samensteller met Th. Coopman van de *Bibliographie van den Vlaamschen Taalstrijd* (9 deelen) — een onuitputbare bron van documenten voor de studie der Vlaamsche beweging — in dezen bundel, in 't licht worden gesteld, is een goed begin voor vermelden studiekring. Een mooi uitgegeven boek, degelijk van inhoud, fraai geïllustreerd met één portret van Jan Broeckaert en met tien stemmige teekeningen van den Wetterschen kunstschilder Herman Verbaere. Hier volgt de inhoud: Voorrede. — Een Man van zijn Volk. — Jan Broeckaert als Persoonlijkheid, door Lode Monteyne. — Jan Broeckaert in de Davidsfondsactie, door Amter. — Heeft Jan Broeckaert eenige beteekenis voor onze Volkskunde? — Proeve van Bibliografie. — Verslag der Jan Broeckaerthulde (te Wetteren, op 8de Mei 1938). — Naschrift.

Aan dit werk werd de 1° Jaarlijksche Prijs voor Heemkundige monografieën door het Davidsfonds toegekend.

F. v. Es.

NATIONALE COMMISSIE VOOR FOLKLORE. *Jaarboek, I, 1939*. Uitgever: Ministerie van Openbaar Onderwijs. Brussel. z. j. (1940), 181 blz. met 2 portretten. (Drukkerij Ch. Peeters, Zoutleeuw).

Dit is de eerste uitgave van de Nationale Commissie voor Folklore, ingericht bij Koninklijk besluit van 30 September 1937. Met dit jaarboek wil de Commissie alle folkloristen zonder onderscheid van dienst zijn door hun bibliografische en museografische inlichtingen te geven.

Ziehier de inhoud van dit nuttig en mooi uitgegeven werk: Instelling van

de Nationale Commissie voor Folklore. Lijst der leden. De aanstelling der Commissie door Minister Oct. Dierckx op 14 December 1938. In Memoriam Victor de Meyere (met portret), door M. de Meyer, en In Memoriam J. M. Remouchamps (met portret).

Waarom werd de hulderede J. M. Remouchamps, door H. F. Rousseau, (of een vertaling ervan) niet opgenomen? Het werk der Waalsche folkloristen interesseert ons, Vlamingen, toch ook! Zoo angstvallig moet de eentaligheid toch niet doorgevoerd worden.

Volgt daarop een omstandig verslag over de werkzaamheid der Commissie in 1939, gewijd meest aan de bibliografie, de cartografie, de museografie en de enkwesten met betrekking tot de volkskunde, met tevens de vragenlijst over de Folklore van den oorlogstijd, gezonden aan al de gemobiliseerde leeraars van het Rijksmiddelbaar Onderwijs.

Dr. L. Crick heeft de Lijst der Musea van België, die verzamelingen van Folklore bevatten, opgemaakt. Tot onze groote verwondering wordt het Oudheidkundig Museum van Lokeren, nu ondergebracht in het oude Academiegebouw (benedenverdieping), niet vermeld onder de musea, die folkloristische voorwerpen bevatten. De verzamelingen ervan werden nochtans omstandig beschreven door Edm. Rahir in zijn schattig boek « Les Musées de nos provinces », blz. 165-173 (met drie illustraties), werk waarvan L. Crick melding maakt. Een volledige Volkskundige Bibliografie voor 1939 (voor ons land natuurlijk) sluit het boek.

F. v. Es.

In Memoriam Pieter van den Broeck.

(24 Augustus 1866 - 22 Januari 1941).

Op 22 Januari jl. is gestorven te Hamme ons betreurd medelid P. Van den Broeck, gepensionneerd gemeenteonderwijzer en folklorist.

Hij is heengegaan in allen eenvoud en stilte, zooals hij steeds geleefd heeft. Met hem verliest de Bond een trouw lid van het eerste uur, dat zich steeds ten dienste stelde van alle navorschers, welke in zijn zeer rijke boekenverzameling opzoekingen kwamen doen of die hem inlichtingen vroegen.

In Oostvlaamsche Zanten, 14^e jg., n^r 5 (September-Octobernummer 1939) wijdden wij een bio- en bibliographische studie aan dezen verdienstelijken folklorist, waarnaar wij voor meer bijzonderheden over zijn werk verwijzen.

Zijn asch ruste in vrede!

F. v. Es.

*
* *

Op 17ⁿ Februari jl. is te Mechelen gestorven ons betreurd medelid, de heer Emile-Jozef van Balberghe, gezworen landmeter, aldaar geboren den 7ⁿ April 1881.

Wij betuigen zijn diepbeproefde familie onze innigste deelneming.